

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Hacıbəyli Kamal Hüseyn oğlu

“Biznesin inkişafında lizinqin rolu ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı : 060409 - “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma : “ Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d.,b.müəllim A.S.Şükürova

Magistr proqramının rəhbəri:

i.ü.f.d., dosent. R.Ə.Abbasova

“Biznesin idarə edilməsi”

kafedrasının müdiri: i.e.n.,dosent M.Ə.Əliyev

BAKI-2016

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş	3
Fəsil 1. Lizinq münasibətlərinin nəzəri-metodoloji əsasları	6
1.1. Lizinq xidməti bazarının xarakteristikası	6
1.2. Lizinq fəaliyyətində xarici ölkələrintəcrübəsi	11
1.3. Lizinq əməliyyatlarının metodologiyası	17
Fəsil 2. Azərbaycanca lizinq xidməti bazarının təşkili xüsusiyyətləri	32
2.1. Lizinq xidməti bazarının mövcud vəziyyətinin təhlili	32
2.2. Lizinq münasibətlərinin müasir iqtisadi mexanizmi	38
2.3. Maliyyə lizinqi biznesin investisiyalaşdırılmasının əlverişli formasıdır.....	47
Fəsil 3. Biznesin inkişafında lizinqin rolu	55
3.1. Lizinq əməliyyatlarının sahəvi aspektləri	55
3.2. Maliyyə lizinqinin təşkilati-idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi	58
3.3. Biznesdə lizinqin təkmilləşdirilməsi yolları	65
Nəticə	70
İstifadə edilmiş ədəbiyyat	72
Summary	
Резюме	
REFERAT	

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Hazırkı şəraitdə baş vermiş köklü iqtisadi dəyişikliklər investisiya və kapitalın cəlb edilməsində müasir mülkiyyət münasibətləri üçün heç də ənənəvi sayılmayan vasitələrdən istifadə olunmasını tələb edir. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində lizinq sektoru kapital bazarında bütün maliyyə resurslarının yarısından çoxunu təmin edir. Müasir təsərrüfatçılıq şəraitində lizinqin çox münasib və rentabelli maliyyə resursu kimi nüfuza malik olması, həm də faktiki olaraq perspektivli sahibkarın istənilən avadanlığı müxtəlif şərtlərlə lizinqə götürə bilməsi imkanının mövcüdlüğü ilə şərtlənir.

Dünyanın əksər ölkələrində qəbul edilmiş əsas lizinq növləri maliyyə lizinqi və operativ lizinqdir. Lizinqin formaları isə müəyyən əlamətlərə görə qruplaşdırılır. Maliyyə lizinqi– texnikanın uzun müddətə icarəyə verilməsini nəzərdə tutan daha geniş yayılmış lizinq növüdür. İnkişaf etmiş dünya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da maliyyə lizinqinin müddəti obyektin amortizasiya dövründən aşağı olmamalıdır.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Maliyyə lizinqinin məqsədli-icarədarların maliyyə hesabatında onların istifadə etdiyi əmlakın və üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərin obyektiv uçotu yolu ilə baş verə bilən təriflərin yayılmasının qarşısının alınmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi lizinq bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji məsələlərinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi əsasında biznesin inkişafında onun rolunun artırılmasına dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- lizinq xidməti bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsaslarının araşdırması;
- beynəlxalq lizinq münasibətlərinin formalaşması təcrübəsinin öyrənilməsi;
- Azərbaycanda maliyyə lizinq xidməti bazarının formalaşması xüsusiyyətlərinin öyrənilib aşkara çıxarılması;
- lizinq münasibətlərinin müasir iqtisadi mexanizminin araşdırılması;
- lizinq əməliyyatlarının sahəvi aspektlərinin tədqiq edilməsi;
- lizinq xidməti bazarının tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətlərinin araşdırılması;
- biznesdə lizinqin təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyənəndirilməsi;

Tədqiqatın obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini lizinq şirkətləri və biznes subyektləri, predmetini isə biznesin inkişafında lizinq bazarının rolunun artırılması istiqamətlərinin müəyyənəndirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları, Maliyyə və İqtisadiyyat Nazirliklərinin məlumatları, elmi-praktik konfransların materialları, firma və şirkətlərin hesabatları, Qlobal İnternet Şəbəkəsinin informasiya resursları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Lizinq xidməti bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları açıqlanmışdır;

- Lizinq əməliyyatlarının keçid dövrünə uyğun qaydada təşəkkülü prinsipləri öyrənilmişdir;
- İqtisadi islahatların müxtəlif mərhələlərində lizinq bazarının formalaşması xüsusiyyətləri müəyyənlişdirilmişdir;
- Azərbaycanda lizinq xidməti bazarının vəziyyəti təhlil edilmişdir;
- Lizinq münasibətlərinin iqtisadi mexanizmlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri öyrənilərək ümumiləşdirilmişdir; aşkara çıxarılmışdır;
- Azərbaycanın lizinq şirkətlərinin təşkilati-idarəetmə strukturunun optimal sxemi işlənilib hazırlanmışdır;
- Biznesin inkişafında lizinqin roluna dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, hazırlanan əməli nəticələr Azərbaycanda lizinq xidmətinin inkişafına, ölkəmizdə biznesin inkişafının perspektivlərini əsaslandırmağa imkan verə bilər.

Fəsil 1. Lizinq münasibətlərinin nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Lizinq xidməti bazarının xarakteristikası

Müasir dövrdə bank krediti əsas vəsaitlərin ən geniş yayılmış maliyyələşdirmə vasitəsi sayılır. Dünyanın əksər ölkələrində kreditlərin bank dərəcəsinin həcmi azalır, maliyyə-bank sferasında spekulativ mənfəət isə aztəminatlı və gəlirli olur və ona görə də çoxlu maliyyə institutları və kapital sahibləri iqtisadiyyatın real sektoruna birbaşa investisiya qoymağa üstünlük verməkməcburiyyətində qalırlar.

İstehsal müəssisəsinin səmərəli fəaliyyət göstərməsi, istehsal güclərini artırması, rəqabət qabiliyyətini yüksəldilməsi və bazarda mövqeyinin genişləndirməsi investisiya qoyuluşu tələb edir.

Bir çox dünya ölkələrində lizinq iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu vasitəsi kimi geniş vüsət almışdır. Statistik göstəricilərə görə iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun 25-30 faizi lizinq yolu ilə reallaşır.

Azərbaycanın iqtisadiyyatının, xüsusən də onun qeyri-neft sektorunun inkişafında lizinqin əhəmiyyəti çox böyükdür. İllərlə fəaliyyət göstərən müəssisələrin istehsal fondlarının yenilənməsinə olan tələbat, kifayət qədər maliyyələşdirmənin və ənənəvi investisiya formalarına çıxışın olmaması ölkəmizdə lizinq xidmətinin inkişafını doğuran çoxsaylı amillərdəndir [1].

Respublikamızda lizinq xidməti bazarının genişlənməsi iqtisadi inkişafın daha da sürətli getməsinə səbəb olacaqdır. Bu da aşağıdakı mühüm sosial-iqtisadi dəyişikliklərə gətirib çıxaracaqdır:

- iqtisadi infrastrukturun və istehsalın inkişafı sahələrində layihələrin maliyyələşməsi yolu ilə milli rifahın yüksəldilməsi;
- ölkədə yaşam şəraitinin daim yüksəldilməsi;
- sahibkarların maliyyə mənbələrinə asan çıxışının təmin edilməsi;

- milliiqtisadiyyata xarici və yerli maliyyə vəsaitlərinin qoyulmasının stimullaşdırılması;
- milli kapital bazarının inkişafı.

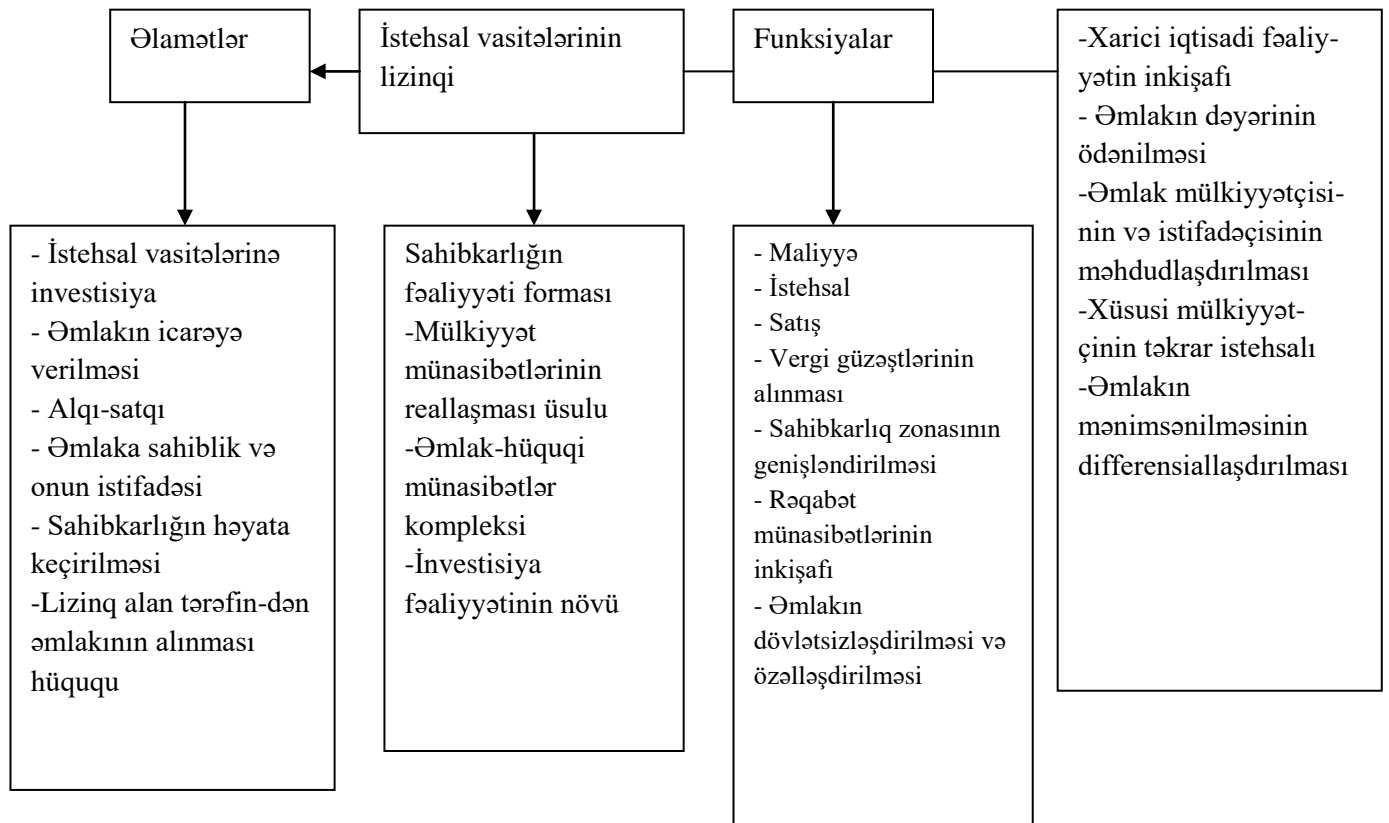
«Əmlakı götürmək və məvəqqəti istifadəyə vermək» mənasını ifadə edən – lizinq, ingilis sözüdür. Tədqiqatlardan məlum olur ki, lizinq Aristotelin yaşadığı zamandan da xeyli əvvəl yaranmışdır. Belə ki, lizinq haqqında bir neçə müddəaya eramızdan əvvəl 1760-cı ildə qəbul edilmiş Hammurabi qanunlarında rast gəlinir. Bu haqda fikirlər Yustinian İnstitusiyalarında da (Roma imperiyası) öz əksini tapmışdır.

Lizinq - icarə, investisiya və ticarəti birləşdirən sahibkarlıq fəaliyyəti sistemidir.

Lizinq iqtisadiyyatın formalaşması və istehsal fəaliyyətinin yüksəldilməsi üzrə ən mühüm funksiyaları yerinə yetirir (sxem 1) [1].

Sxem 1.

Lizinqin əlamətləri və funksiyaları

Sxemdə lizinqin sadalanan funksiyalarından yalnız dördünün funksiyalarının dəqiqləşdirilməsinə çalışaq.

Məhsul istehsalçısının lazımi istehsal vasitələrinin tam dəyəri haqqının birdəfəlik ödənilməsindən azad edilməsi və ona maddi formada uzunmüddətli kreditin verilməsini - maliyyə funksiyası yerinə yetirir. İstehsal funksiyası istehsalat vəzifələrinin avadanlıqların alınması yolu ilə deyil, müvəqqəti istifadə yolu ilə operativ olaraq həll edilməsindən ibarətdir. Bu, istehsalın maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsinin, ən uyğun vasitəsidir. Lizinqin satış funksiyası əmtəə istehlakçılarının sayının artması və yeni satış bazarlarının ələ keçirilməsini əhatə edir.

Lizinqin vergi və amortizasiya güzəştlərinin alınması funksiyası aşağıda göstərilən xüsusiyyətlərə malikdir:

- lizinqə götürülmüş əmlak istifadəçinin balansında əks olunmaya bilər (mülkiyyət hüququnu lizinq verən özündə saxlayır);
- lizinq ödəmələri istehsal olunan məhsulun maya dəyərində aid edilir;
- lizinq obyektinin kontrakt müddəti əsasında hesablanan sürətli amortizasiyanın tətbiq edilməsi mənfəəti aşağı salır və əmlakın təzələnməsini sürətləndirir [6].

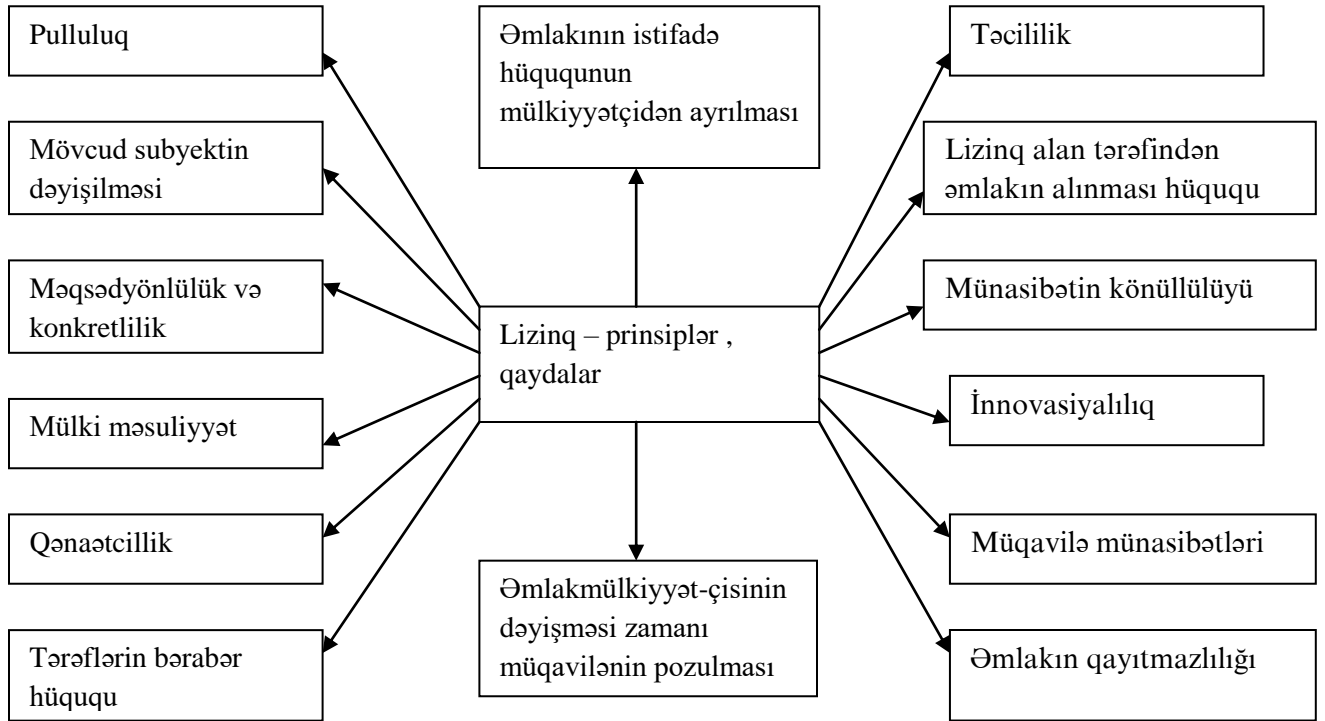
Sahibkarlığın lizinq forması vahidliyi təmin edən prinsiplər və ya əsas müddəalar, qaydalar sisteminə əsaslanır, təcrübi fəaliyyətdə mütləq nəzərə alınan ümumi, xüsusi fərdi xarici görünüş xassələrinin qarşılıqlı əlaqələrinə istinad edir. Lizinq münasibətlərinin əsas prinsipləri və xüsusiyyətləri 2-ci sxemdə ifadə olunmuşdur.

Maliyyələşdirmə vasitəsi kimi lizinq – maşın, avadanlıq, nəqliyyat vasitələri və digər əmlak növləri almaq üçün istifadə edilir. Lizinq verənlər (banklar, lizinq şirkətləri, sığorta şirkətləri, avadanlıq istehsalçıları) avadanlığı alır və onu istifadə edilmək üçün müəssisələrə verirlər. Bunun müqabilində lizinq alan lizinq verənə faiz də daxil olmaqla müntəzəm olaraq dövrü ödəmələr həyata keçirir. Müddət

baş a çatdıqda, avadanlıq müəssisənin mülkiyyətinə keçirilir və ya tam amortizasiyaya məruz qalaraq silinir və ya üçüncü şəxsə satılır.

Sxem 2.

Lizinq münasibətlərinin əsas prinsipləri və xüsusiyyətləri

Lizinq elə bir maliyyələşdirmə növüdür ki, əmlaka sahib olmaqla deyil, ondan istifadə etməklə gəlir əldə edilir. Bu fəaliyyət zamanı əsas diqqət balans hesabatına və ya kredit tarixinə deyil, lizinq alanın lizinq ödəmələrini həyata keçirmək üçün biznes fəaliyyəti nəticəsində nağd pul yarada bilmək xüsusiyyətinə yönəldilir. Buna görə də lizinq uzun müddətli kredit tarixinə və ya girov qoymaq üçün kifayət qədər əmlaka malik olmayan yeni yaradılmış müəssisələr üçün daha əlverişlidir.

Lizinq xidməti əsasən banklar, lizinq şirkətləri, avadanlıq istehsalı və ya satışı ilə məşğul olan şirkətlər tərəfindən maliyyələşdirilir. Lizinq verənlər özlərini cəlb edilmiş vəsait hesabına maliyyələşdirirlər. Bu səbəbdən bütün dünyada lizinq əməliyyatlarının 80 faizi kreditlər hesabına maliyyələşdirilir. İnkişaf etmiş dünya

ölkələrində lizinq şirkətləri açıq bazarda və ya depozitlər hesabına maliyyəvəsaitləri qazanırlar, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə lizinq əməliyyatları əsasən banklar tərəfindən yaradılmış lizinq şirkətlərinə verilən kreditlər və ya beynəlxalq maliyyə qurumlarının vəsaiti hesabına həyata keçirilir [18].

Təsərrüfatçılığın xüsusi forması kimi lizinq istehsal prosesinin əsas tərkib elementlərinə (əmək vasitələri və insan əməyi, texnika və işçi qüvvəsi) kompleks təsir göstərir.

ETT nailiyyətlərinin operativ olaraq istifadəsi, fəaliyyət miqyasının artırılması, xüsusi məsrəflərin aşağı salınması və bütün istehsal prosesinin intensivləşdirilməsi zamanı lizinq çox böyük səmərə verir. Fikrimizcə, lizinq xidmətinin 3 mühüm xüsusiyyətini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Multiplikativlik xassəsi. Ən yeni texnikanın tətbiq edilməsi və işçinin müstəqil sahibkara çevrilməsi nəticəsində meydana çıxmaqla təkrar istehsalın bütün mərhələlərinə yayılır və onun bütün fazalarına dərinləndən nüfuz edir.

2. İntegrativlik xassəsi. Lizinq fəaliyyətinin bu mühüm xassəsi nəticəsində onun kəmiyyəti əlavə investisiya və texniki vəsaitlər cəlb etmədən adi sahibkarların hesabi yekun məbləğini xeyli ötürüb keçmiş olur. İntegrativ səmərə yalnız lokal hədudlarda əldə edilmir. O həm də bütün istehsal sisteminin məhsuldar qüvvəsini inkişaf etdirir.

3. Sosial xassə. Bu xassənin nəticəsində alınan səmərə lizinq bazarının tək cə istehsal prosesinə deyil, həm də insanların həyat və fəaliyyətinin sosial sferasına da sirayət etməsinə gətirib çıxarır. Daha doğrusu, o yalnız iqtisadi meyar kimi deyil, həm də insanların öz yaradıcılıq imkanlarının dərk olunmasında, şəxsi gəlirlərinin, müstəqilliyin artmasında ifadə edilən sosial sərvət kimidə meydana çıxır.

Yeni iqtisadi dövrdə lizinq bazarının inkişafı bizim ölkəmiz üçün xüsusilə vacibdir. Çünki, lizinq mexanizmləri dövlət proqramlarını daha uğurla reallaşdırmağa imkan verir.

1.2. Lizinq fəaliyyətində xarici ölkələrin təcrübəsi

Azərbaycanda lizinqi inkişaf etdirmək üçün xarici ölkələr, xüsusilə də bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə lizinq fəaliyyətinin təşkilinin forma və metodlarını hərtərəfli tədqiq etmək tələb olunur.

Son illər lizinq əməliyyatları əksər dünya ölkələrində iqtisadiyyatın stabilləşdirilməsi və inkişafına səbəb olmuşdur. Bu ölkələrdə lizinq xidmətinin həcmnin artım tempi maşın və avadanlıq istehsalına xüsusi kapital qoyuluşunun artım tempini kifayət qədər ötürüb keçir. Belə ki, həm daxili, həm də xarici bazarlarda məhsulların satışı zamanı lizinqdən geniş istifadə olunur.

Dünyanın əksər ölkələrində lizinq qanunvericiliyi kəskin fərqlənir. Opsionlu lizinqin fransız modeli İngiltərədə lizinq sövdələşməsi deyil, icarə – satış sövdələşməsi hesab edilir. Amerika Birləşmiş Ştatlarında da opsion lizinqin mütləq şərti sayılmır.

Müxtəlif dövlətlərdə lizinq xidməti zamanı alış opsionunun rolu birbaşa əks qiymətləndirmələrə malikdir. Məsələn, Belçika, Fransız və İtaliya qanunvericilikləri alış opsionuna lizinq müqaviləsinin mütləq elementlərindən biri kimi baxır.

Lizinqləşdirilən əmlakın mühasibat uçotu qaydalarında da vahidlik yoxdur. Mühasibat uçotunun ingilis-sakson sistemi lizinq obyektinin icarədarın balansında əks olunmasını nəzərdə tutur, Fransada və bir sıra digər ölkələrdə mövcud normalara görə isə, o, lizinq şirkətinin balansında nəzərə alınır [18].

Bütün dünyada hətta bu günə qədər lizinq anlayışının vahid şərhinə rast gəlinmir. Bulizinq əməliyyatlarına Fransada kredit-icarə, Belçikada maliyyə icarəsi və s. ifadə etməklə əlaqədar deyil. Bu fikir ayrılığı əslində hüquqi və iqtisadi xüsusiyyətlərdən asılıdır. Çünki bu dövlətlərin əksəriyyətində, eləcə də ABŞ-da lizinq xidmətlərini tənzimləyən xüsusi qanunvericilik yoxdur. Bu sövdələşmələr zamanı meydana çıxan münasibətlər mülki və ticarət hüququnun ümumi müddələri ilə, vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Bir qrup ölkələrdə, o cümlədən Fransa, Belçika və İspaniyada xüsusi lizinq qanunvericiliyi fəaliyyət göstərir. Bu ölkələrin normativ aktlarında lizinqin tərfi verilir, əlamətləri sadalanır, maliyyə lizinqi müqaviləsinin bağlanması haqqında şərtlər müəyyən edilir.

Dünya ölkələrində lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi onların hüquqi tənzimlənməsinin üç səviyyəsini ayırmağa imkan verir:

- lizinq sövdələşmələrini tənzimləyən xüsusi qruplara malik ölkələr (Fransa, Belçika, İtaliya və s.);
- xüsusi qanunvericilik aktlarına malik ölkələr (İngiltərə, Avstraliya);
- xüsusi qanunlara və qanunvericilik aktlarına malik olmayan ölkələr (ABŞ, Almaniya).

Bir çox ölkələrdə lizinq münasibətlərinin subyektləri barədə yaranmış problemlər də müxtəlif cür yoluna qoyulur. Məsələn, ABŞ-da kommersion banklarına maliyyə xidmətlərinin müəyyən növlərini yerinə yetirmək qadağan edilir, bir qayda olaraq lizinq şirkətləri banklardan təcrid edilmişdir. Fransada isə lizinq sövdələşmələrini banklar və onunla əlaqədar olan ixtisaslaşdırılmış maliyyə təşkilatları həyata keçirir. Belçikada lizinqlə yalnız İqtisadiyyat Nazirliyinin xüsusi icazəsini almış təşkilatlar məşğul ola bilər. İtaliyada lizinq verən müəyyən həcmdə kapitala malik olmalıdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin lizinqi daha geniş yayılmışdır ki, o da açıq və bağlı formalarda həyata keçirilir [27].

Belçikada lizinqin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır: əmlak icarədar tərəfindən yalnız peşəkarlıq məqsədləri üçün istifadə olunmalıdır; əmlak icarədar tərəfindən onun növbəti lizinqi məqsədlə əldə olunmalı və gələcək icarədarın tələblərinə uyğun gəlməlidir; lizinqin müddəti əmlakın istismar müddətindən yuxarı olmamalıdır; icarə haqqının elə bir ölçüsü müəyyən edilir ki, bu

icarədara icarəyə götürülən əmlakın xərclərini müqavilənin fəaliyyət müddəti ərzində ödəməyə imkan verir; müqavilədə əmlakın qalıq dəyərinə müvafiq qiymətlə lizinqin qurtarması onunla icarəyə götürülən əmlakın mülkiyyətçi kimi icarədara hüquq verilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

İngiltərədə kontrakt o zaman lizinq sövdələşməsi sayılır ki, aşağıdakı şərtlər yerinə yetirilmiş olsun: o, əmlakın istismar müddətinin 75 faizdən az olmayan müddətə bağlanır; burada əmlakın dəyərinin kontraktın fəaliyyət müddəti ərzində tam ödənilməsi nəzərdə tutulur.

Avstriyada lizinqin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır: lizinq müqaviləsinin əsas müddəti əmlakın iqtisadi xidmət müddətinin 40-80 faizinə bərabər olur; alış opsiyonunun dəyəri opsiyonun reallaşma anına əmlakın dəyərinə uyğun gəlməlidir; lizinq müqaviləsinin davam etmə müddətində dövrü ödəmələr nominal olmalıdır; əgər lizinq müqaviləsinin predmeti yalnız istifadəsi üçün zəruri olan xüsusi əmlak sayılırsa, onda belə əmlakın iqtisadi mülkiyyətçisi istifadəçi sayılır [27].

Böyük Britaniyanın ərazisindəki ingilis şirkətləri və ya xarici şirkətlərin filialları onların xalis gəlirindən və reallaşmış kapital artımından tutulmaqla hüquqi şəxslərdən gəlir vergisinin obyektinə sayılırlar. Şirkətlər müstəqil olaraq hesabat dövrünü müəyyən etmək hüququna malikdirlər. Bu dövr 12 aydan çox olmamaqla il ərzində istənilən vaxtda qurtarmış hesab edilə bilər. Gəlir vergisi isə hesabat dövrü qurtardıqdan sonra 9 ay ərzində ödənilir. Lizinq şirkətləri bəzən cari əsasda deyil, artırma (əlavə etmə) prinsipi üzrə uçot apara bilərlər.

Vergi məqsədləri üçün maliyyə lizinqinin müəyyənləşdirilməsi aşağıdakı hallarda baş verir:

- müqavilənin bağlandığı dövr müddətində hər iki tərəf öz konkret müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirənə qədər müqavilə ləğv oluna bilməz;

- müqavilə müddətində lizinq ödəmələri lizinq verənin obyektinin əldə edilməsi və ya istehsalın dəyərini, habelə maliyyələşmə dəyəri daxil olmaqla bütün köməkçi məsrəfləri də ödəyir.

Əksər dünya ölkələrində vergitutma şərtlərində bərabərliyə nail olunsa da, hələ də müəyyən məqamlarda (vergi sistemlərinin prinsipləri, vergi dərəcələri və vergi bazasının hesablanması) bəzi fərqlər mövcuddur [6, 10, 11, 12].

Avropa İttifaqı ölkələrinin əmlakın amortizasiya metodlarını yaxşılaşdırması lizinq münasibətlərinə müəyyənqədər təsir göstərir. Belə ki, ölkələrin əksəriyyəti sürətli amortizasiya rejimindən istifadə edərək vergi bazasını aşağı salmağa və amortizasiya ayırmalarını artırmağa nail olurlar.

Fransada lizinq şirkətləri tərəfindən ödənilən əsas vergi növləri gəlir vergisi və dolayısı vergilər sayılır. Hüquqi şəxslərdən gəlir vergisinin dərəcəsi xalis mənfəət üçün 2 faiz təşkil edir. Əlavə dəyər vergisi əvəzlənmə ilə bağlı lizinq sövdələşmələrindən tutulur. Onun standart dərəcəsi 18,6 faizdir. Son illər Fransada lizinq fəaliyyətinə valyuta nəzarəti xeyli dərəcədə ixtisar olunmuşdur. Xarici lizinq alanların lizinq ödəmələri həm avro, həm də xarici valyuta ilə aparıla bilər [10].

Yuxarıda sadalananlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir ölkədə lizinq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Harada ki, lizinq bankların spesifik funksiyası sayılır (İtaliya, Fransa), onlar yalnız bank fəaliyyətini tənzimləyirlər, həm də lizinqə nəzarəti həyata keçirirlər. Böyük Britaniyada və Almaniya bankları lizinq əməliyyatlarının yalnız o hissəsinə nəzarəti həyata keçirirlər ki, bu hissədəki əməliyyatlar onların tabeliyində olan strukturlar tərəfindən aparılır. Fransada bütün lizinq fəaliyyəti ciddi surətdə dövlət tərəfindən bank səviyyəsində tənzimlənir. Digər ölkələrdə lizinq fəaliyyətinin idarə edilməsi bank əməliyyatlarına nisbətən xeyli sadələşdirilmişdir.

İtaliyanın, ABŞ və Fransanın qanunvericilikləri ilə lizinq mexanizminə xüsusi tələblər nəzərdə tutulmuşdur. Lizinq müqavilələrinin məhkəmə orqanlarında

qeydiyyatı aparılır. Burada məqsəd qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş lizinqə verilən əmlakın mülkiyyətçisi haqqında şəxslərin müəyyən dairəsinə xə-bərdarlıq etməkdir. Böyük Britaniyada, Almaniyada, Danimarkada və Nider-landda lizinq fəaliyyəti bir qayda olaraq tənzimlənmir və məhdudlaşdırılmır.

İllərin təcrübəsindən bəlli olur ki, xüsusi qanunvericilik lizinqin inkişafı üçün heç də əsas amil deyil. Burada ən əsas göstərici ölkənin makroiqtisadi şəraiti, investisiya fəaliyyəti və lizinqə göstərilən dövlət yardımı hesab edilir. Lizinq xidməti üçün daha əlverişli şərait Böyük Britaniya, Almaniya, İrlandiya, Norveç, ABŞ və digər ölkələrdə yaradılmışdır. Məsələn, İrlandiyada lizinq fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün lizinq müəssisələrinə dövlət subsidiyaları, amortizasiyanın sürətləndirilmiş rejimindən istifadə şəraiti yaradılır. Bu səbəbdən İrlandiya dünyanın təyyarə lizinqi mərkəzinə çevrilmişdir.

Elə ölkələr də vardır ki, bəzi məhdudiyyətlər lizinqin inkişafını ləngidir. Məsələn, Yunanıstanda daşınmaz əmlakın lizinqi, eləcə də yük avtomobili nəqliyyatının və avtobusların lizinqi qadağan edilir. Burada ləngidici amil kimi həm də dövlət tərəfindən tənzimlənen amortizasiya normaları çıxış edir. Mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlaşdırma Komitəsi tərəfindən lizinqin uçotu üzrə standartlar işlənilib hazırlanmış və Belçika, Böyük Britaniya, Yunanıstan, İrlandiya, Niderland, ABŞ, Yaponiya və digər ölkələr tərəfindən qəbul edilmişdir. Standartların əsasında lizinqə verilən əmlaka iqtisadi sahiblik prinsipi durur. Lakin Qərbi Avropanın bəzi ölkələri, habelə Avropa İttifaqı Komissiyası və Avropa lizinqi Təşkilatı lizinqə verilən əmlaka hüquqi sahibliyin üzərində dayanırlar. Əmlaka sahiblikdəki fərqlərə istinadən onların mühasibat uçotu sistemləri, habelə amortizasiya və vergilərin hesablanması metodları fərqlənir. Belə ki, əmlak iqtisadi konsepsiyaya əsasən lizinq alanın balansında, hüquqi konsepsiyaya əsasən isə lizinq verənin balansında nəzərə alınmalıdır.

MDB ölkələri arasında lizinqin normativ bazası Rusiya, Belarus, Ukrayna, Moldova, Qazaxıstan, Azərbaycan və Özbəkistanda mövcuddur. Lizinq nisbətləri Rusiya, Belarus və Ukraynada daha çox inkişaf etmişdir. Lakin onlar da eyni mövqelər üzrə bir çox normativ sənədlər arasında kəskin fərqlər mövcuddur. Məsələn, Belarusda lizinq obyektini kimi qeyri-maddi aktivlər çıxış edə bildiyi halda, Rusiyada həmin aktivlər müəyyən edilmiş siyahıya daxil edilməmişdir. Ukraynada müvəkkil banklar lizinq əmliyyatlarını yalnız xüsusi vəsaitlər hesabına yerinə yetirmək hüququna malikdirlər. Özbəkistanda əmlakı yalnız sahibkarlıq məqsədi üçün istifadəyə vermirlər. Azərbaycanda satıcı və lizinq verəni bir şəxs adı altında birləşdirməyə yol verilmədiyi halda, Rusiyada bu mümkündür. Bundan başqa tənzimlənməsi zəruri olan digər kənarlaşmalar da mövcuddur ki, bunları da aradan qaldırmaq postsovet məkanında lizinqin azad inkişafını təmin etmək mümkündür.

Ukraynada lizinqin predmeti ümumi qaydalar üzrə amortizasiya olunur, lizinq heç bir güzəştə və sürətlənmə əmsallarına malik deyildir. Vergitutma məqsədi üçün amortizasiya ayırmalarının müəyyən edilməsinin qalıq metodu (qeyri – xətti metod) tətbiq edilir. Bütün avadanlıq 3 qrupa bölünür: Birinci qrupa bina və qurğular daxildir ki, onların da illik qalıq dəyərinin 5 faizi vergiyə cəlb olunur. İkinci qrupa nəqliyyat vasitələri və ofis texnikası daxildir ki, onların da illik qalıq dəyərinin 25 faizindən vergi tutulur. Üçüncü qrupa istehsal maşınları və avadanlıqlar daxildir ki, onların da illik qalıq dəyərinin 15 faizi vergitutmaya məruz qalır. Lizinq əsasən ikinci və üçüncü qruplarla işləyir. Amortizasiyanın bu metodlarının tətbiqi zamanı lizinqin müddəti 6-8 ilə bərabər olur [6].

Belarusda lizinqin müddəti bir ili keçməməlidir, amortizasiyanın hesablanması qaydası isə lizinq verən və lizinq alan arasındakı razılaşmaya görə müəyyən edilir. Rusiyada lizinqlə məşğul olan şirkətlərin, bankların və digər müəssisələrin qeyri-kommersiya birliyi kimi Rusiya lizinq kompaniyaları assosiyası (Roslizinq) yaradılmışdır.

Lizinq bazarında fəal işləyən Rusiya şirkətlərinin strukturu aşağıdakı kimidir: bankların qız şirkətləri, büdcədən maliyyələşdirilən sahə şirkətləri və bələdiyyə şirkətləri. Son vaxtlar iri Qərb lizinq firmaları rusiyalı kontragentlərin siyasi və kommersiya risklərini öz üzərinə götürərək onlarla birbaşa əməliyyatlar aparırlar.

MDB-də dövlətlərarası lizinq fəaliyyəti üzrə meydana çıxan proseslərin əlaqələndirilməsinə Birliyin İcrayyə komitəsi başçılıq edir. Komitə MDB-yə daxil olan bütün ölkələrin mütəxəssisləri ilə birgə «Dövlətlərarası lizinq haqqında» Konvensiya hazırlamış və qanuni şəkildə rəsmiləşdirmişdir. Konvensiya lizinq fəaliyyətinin spesifik növlərini (kompensasiyalı, əməliyyat, qaytarma, barter, kombinə edilmiş) nəzərə alır, lizinqin tərifini, lizinq prosesinin subyektlərini və obyektlərini, dövlətlərarası lizinq fəaliyyətinin prinsiplərini verir, lizinq müqaviləsinin bağlanması qaydasını, lizinq prosesi iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

1.3. Lizinq əməliyyatlarının metodologiyası

Xarici ölkələrin təcrübəsində lizinq xidmətinin müxtəlif variantlarına təsadüf olunur. Buna baxmayaraq iqtisadi ədəbiyyatlarda indiyə qədər lizinq növlərinin təsnifatında aydınlıq və birmənalılıq yoxdur, anlayışların izahında qarışıqlıq vardır.

Lizinq xidməti fəaliyyətinin nəzəriyyə və təcrübəsində mövcud terminoloji müəyyənlik və nizamlılıq yoxdur. Ən böyük uyğunsuzluq lizinq fəaliyyətinin müxtəlif növ, forma və tiplərinin təsnifləşdirilməsinin əsası kimi qəbul edilmiş əlamətlərin seçilməsində yaranır.

Mülki Məcəllədə lizinqin iki forması: daxili və beynəlxalq formaları ayrılır. «Lizinq xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda isə lizinq xidmətinin onun həyata keçirilməsinə yönəldilən vəsaitin mənbəyinə görə, lizinq haqqının tərkibinə görə və lizinq müqaviləsi subyektlərinin iştirakına görə təsnifləşdirilmişdir [41].

V.D.Qazmanın fikrincə, lizinqin formalarını müəyyənləşdirərkən əsas təsnifat xüsusiyyətləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar [34]:

- icarəyə götürülən əmlaka görə: xalis, tam, natamam;
- maliyyələşdirmə tipinə görə: təcili, təzələnen (revolver);
- iştirakçıların tərkibinə görə: ikitərəfli və ya birbaşa, birbaşa maliyyə, vendor-lizinq, qaytarma, dolaylı, çoxtərəfli sublizinq;
- əmlakın tiplərinə görə: daşınar və daşınmaz əmlak;
- əmlakın ödəmə dərəcələrinə görə: tam və natamam ödəməli;
- bazar seqmentinə görə: daxili, beynəlxalq;
- vergi imtiyazlarına münasibətə görə: əmlaka vergitutulması üzrə imtiyazlardan yararlanmaq, imtiyazlardan istifadə etməməklə;
- lizinq ödəmələrinin xüsusiyyətinə görə: lizinq növləri (maliyyə, operativ), pullu, kompensasiyalı.

İqtisadi ədəbiyyatda bəzən lizinq əməliyyatlarının növləri və formaları qarışdırılır. Lizinqin əsas növləri kimi maliyyə və operativ lizinqlər, formaları kimi isə bir çox əlamətlərə görə təsnifləşdirilən lizinqlər götürülür. Məsələn, maliyyə və operativ lizinqləri lizinqin əsas növləri kimi qəbul edən M.İ.Leşşenkoya görə müxtəlif xüsusiyyətlər üzrə lizinqin əsas təşkilati formalarının təsnifatı aşağıdakı kimi ola bilər:

- lizinq fəaliyyətinin obyektinə görə: daşınar və daşınmaz əmlak lizinqləri;
- müqavilənin davamlılığına görə: obyektin istifadəsi normativ müddətli maliyyə lizinqi, normativ istifadə müddətindən aşağı dövrlü operativ lizinq;
- amortizasiya şərtlərinə görə: tam amortizasiyalı, natamam amortizasiyalı lizinqlər;
- bazar seqmentinə görə: daxili, beynəlxalq, tranzit lizinqlər;
- müqavilənin tərtibi növünə görə: birbaşa, dolaylı, qaytarma, «leverec-lizinq»;

- xidmət miqyasına görə: xalis, tam və natamam xidmət dəsti, kompleks, baş lizinqlər;
- lizinq ödəmələrinin növünə görə: pullu, kompensasiyalı, qarışıq lizinqlər;
- vergi imtiyazlarına görə: həqiqi, fiktiv lizinqlər.

Lizinq əməliyyatlarının növləri müəyyən mənada onun məzmunu ilə əlaqələndirilməlidir. Bu baxımdan lizinqin forma və növ baxımından düzgün təsnifatı V.A.Qoremikin dərslərində ifadə olunmuşdur [29].

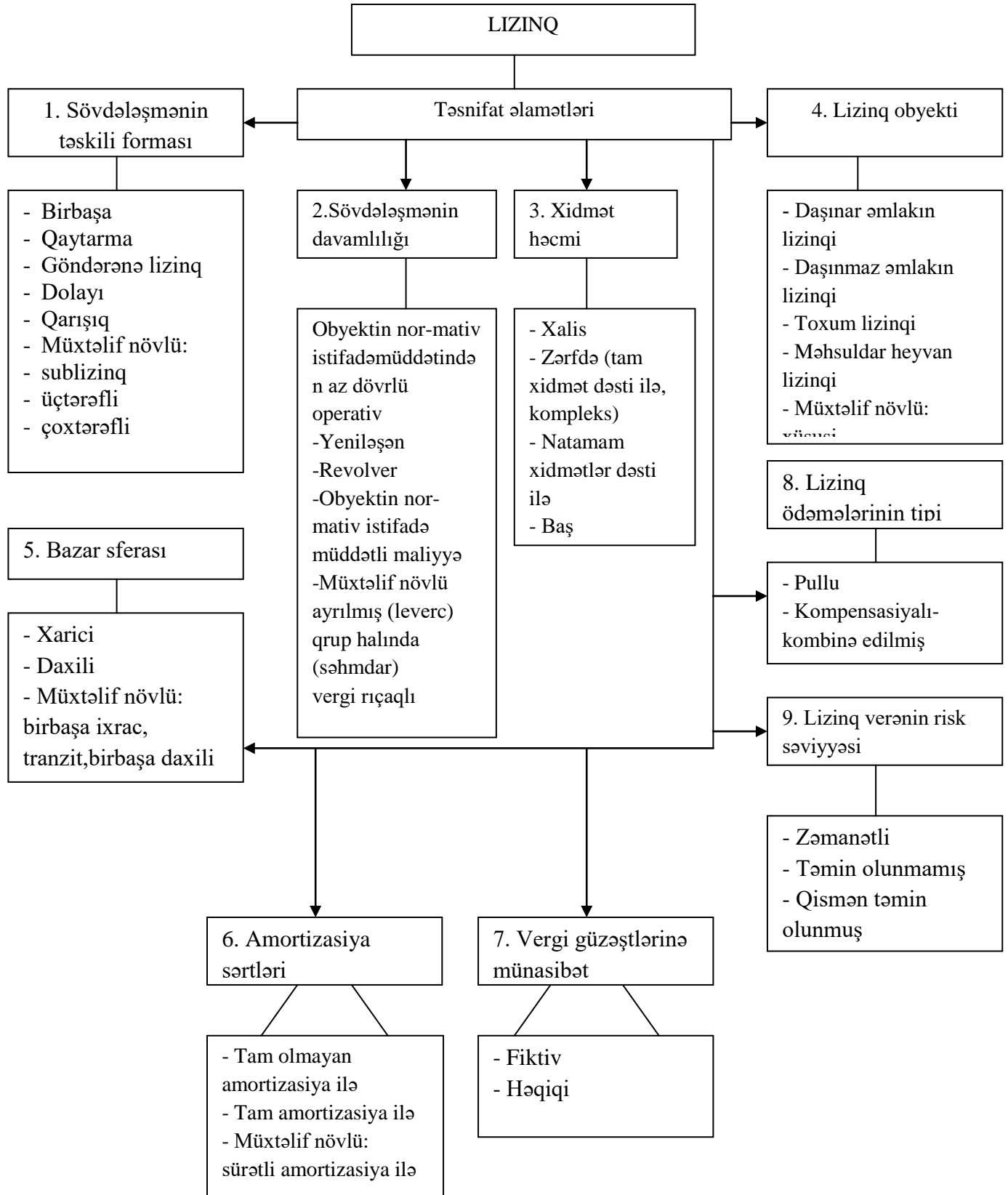
Lizinq xidmətinin sosial-iqtisadi mənası mülkiyyət, şaquli və üfiqi istiqamətlərdə birgə iqtisadi fəaliyyət, eyni zamanda mülkiyyətin transformasiya şərtləri ilə müəyyənləşir. Lizinqin maddi-əşyavi tərəfi istehsalın təşkili-hüquqi formaları, biznes fəaliyyətinin maddi ünsürlərinin təminatı, əmlakın alqı-satqısı münasibətləri və kreditləşmə şərtləri ilə xarakterizə olunur. Belə qənaətə gəlmək olar ki, lizinq münasibətlərinin əsas növləri aşağıdakılardır:

1. Əmlakın alınması və kreditləşdirmə;
2. Əmlakın muzzla əldə olunması;
3. Təşkilati-hüquqi formalar;
4. Sahibkarın təsərrüfat mülkiyyətçisi kimi ayrılması.

Faset metodu ilə lizinq növlərini differensiallaşdırmaq üçün müxtəlif meyarlardan istifadə olunur: müqavilənin təşkilati forması, münasibətin davamlılığı, tərəflərin öhdəliklərinin həcmi, lizinq xidməti obyektlərinin xüsusiyyətləri və onların amortizasiya şərtləri, lizinq ödəmələrinin növü, vergi güzəştlərinə münasibət və bazar sektoru, lizinq verənin risk dərəcəsi, lizinq müqaviləsinin iştirakçılarının tərkibi və s. (sxem3) [29].

Lizinq xidmətinin növlərinin təsnifləşdirmə əlamətlərini iki qrupda birləşdirmək olar:

Sxem 3

Lizinqin əsas növlərinin təsnifatı

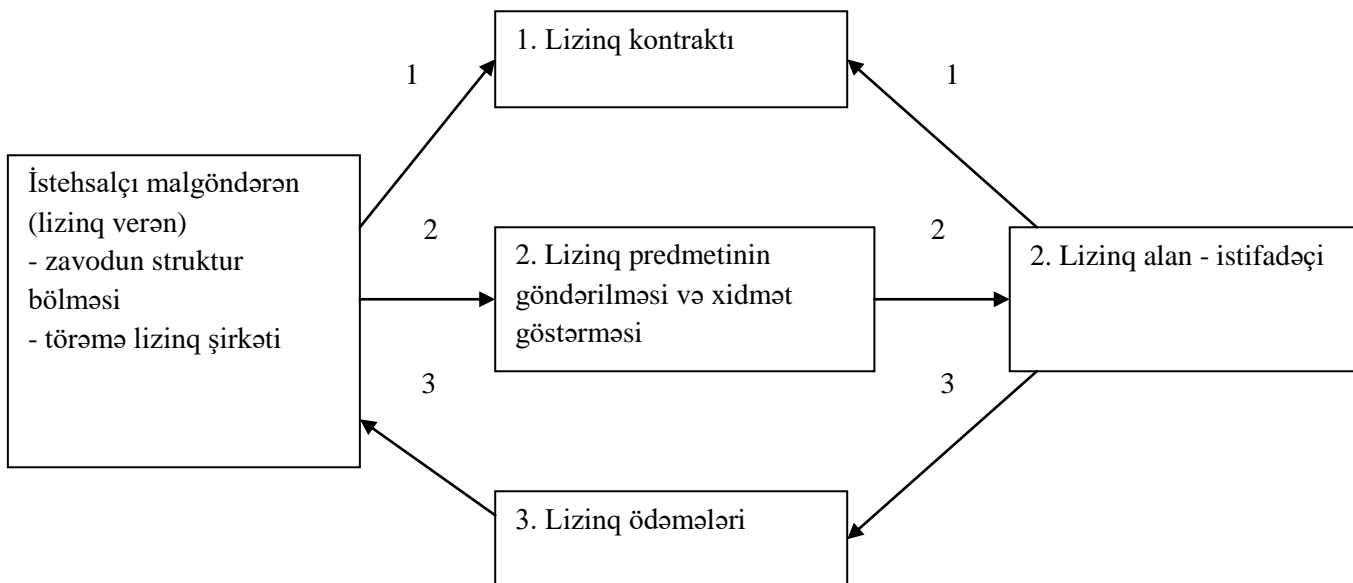
1. Təşkilati-hüquqi əlamətlər;
2. Maliyyə-iqtisadi əlamətlər.

Lizinq xidməti əməliyyatlarının təşkili formasına görə aşağıdakıları qruplaşdırmaq olar: birbaşa, dolayı, qaytarma və mal göndərənə lizinq.

Birbaşa lizinq - mal göndərən özünün lizinq verənin funksiyalarını yerinə yetirməklə vasitəçi olmadan obyektə asanlıqla lizinqə verməsidir (sxem 4).

Sxem 4.

Birbaşa lizinq sövdələşməsinin təşkili

İstehsalçı müəssisələr öz strukturlarının marketing xidmətinin tərkibində xüsusi bölmələr yaradırlar ki, lizinq əməliyyatlarını həyata keçirsinlər. Belə ki, vasitəçisiz iş sövdələşmə mexanizmini sadələşdirməklə onun aparılması xərclərini aşağı salır. Eyni zamanda əmtəə istehsalçına öz məhsulunun lizinqindən bütün iqtisadi üstünlükləri ala bilmək, onları istehsalın genişləndirməsinə və texniki cəhətdən yenidən qurulmasına yönəltməyə imkan verir.

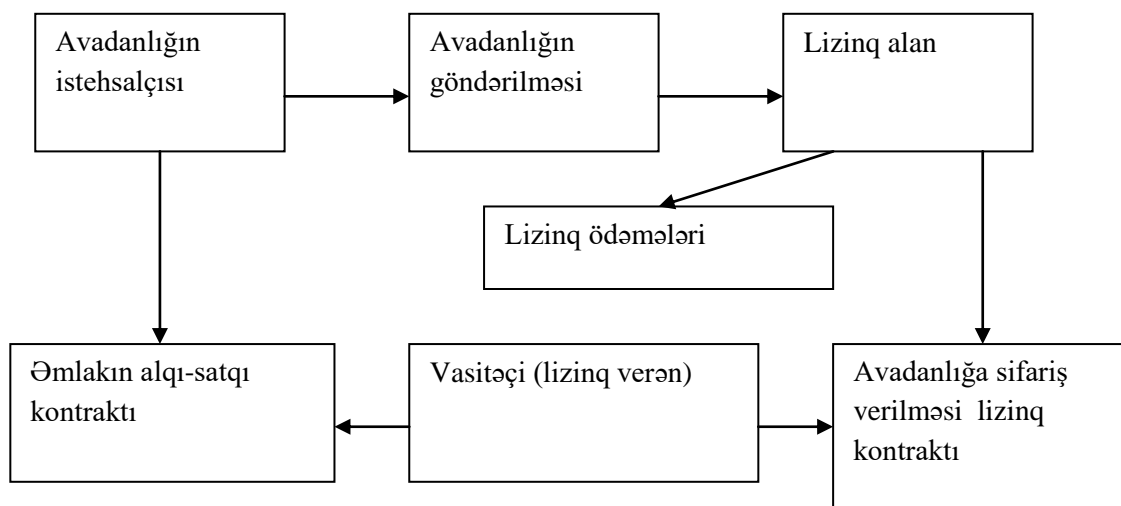
Məhsulların satış bazarını genişləndirmək və istehsalın əsas həlqəsinin - müəssisənin maliyyə cəhətdən stabilləşdirmək marketing fəaliyyətinin diversifikasiyasına daxildir. Birbaşa lizinqdə müqavilə əsasən ikitərəfli tərtib olunur. Eyni

zamanda, istehsalçı tərəfindən kiçik müəssisə formasında törəmə lizinq şirkətləri yaradıla bilər. Birbaşa lizinq sxemi lizinq alan üçün də sərfəlidir. Belə ki, lizinq şirkətləri öz xərclərini lizinq obyektinə xidmət göstərilməsi və onun təmiri üzrə münasibətləri asanlaşdırmaq hesabına aşağı salır.

Dolayı lizinq əməliyyatları əmlakın vasitəçilərin köməyi ilə icarəyə verilməsini nəzərdə tutur (sxem 5).

Sxem 5.

Dolayı lizinq əməliyyatlarının təşkilinin sadə halı

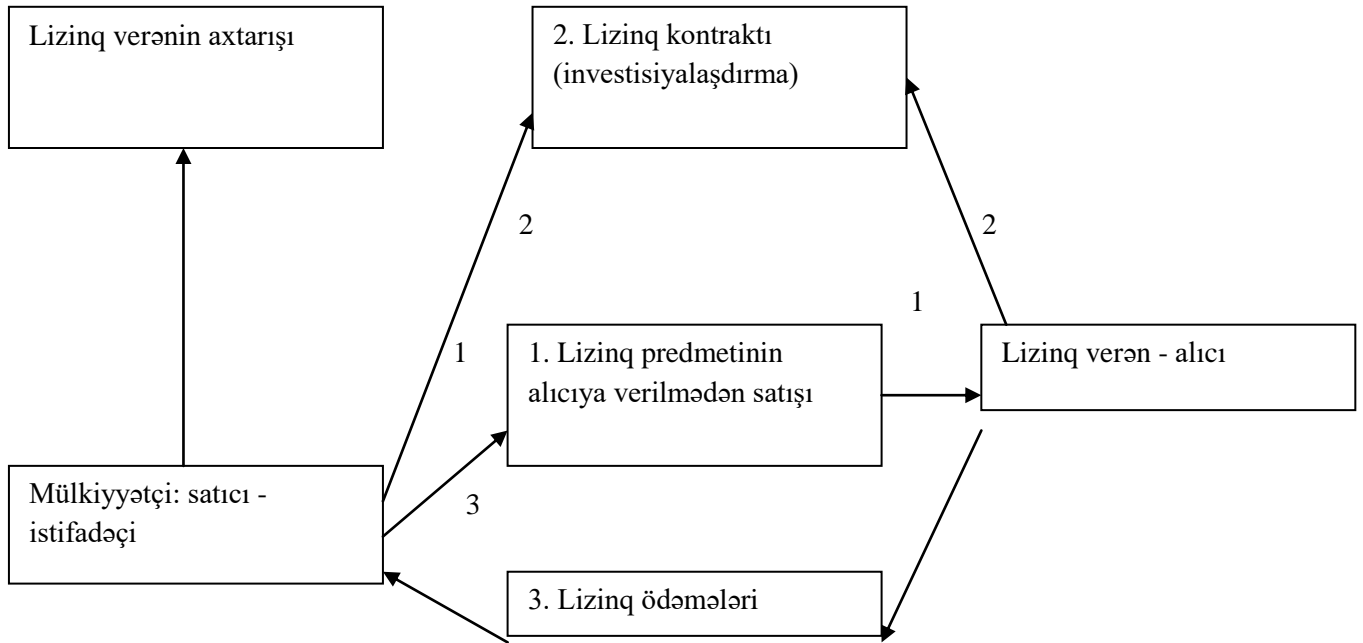
Əmtəənin haqqının hissə-hissə ödənilməklə satışına bənzəyən dolayı lizinq proseduru əksər lizinq sövdələşmələrinin əsasında durur. Belə ki, lizinq verən, yəni vasitəçi, əvvəlcə istehsalçıdan istehsal vasitələrinin alınmasını maliyyələşdirir və onları istifadəçiyə göndərərək dövri olaraq icarədarın lizinq ödəmələri alır. Dolayı lizinqdə üç şəxs: sənaye müəssisəsi, lizinq şirkəti və icarədar iştirak edirlər.

Qaytarma lizinqi əmlak mülkiyyətçisinin onu gələcək lizinq verənə satmaqla başlayır, sonra isə özü bu obyekti alıcıdan icarəyə götürür. Belə ki, eyni bir şəxs (ilkin mülkiyyətçi) həm satıcı, həm də lizinq alan kimi çıxış edir. Sonda yalnız avadanlıq mülkiyyətçisi dəyişir. Onun istehlakçısı isə öz ixtiyarına əlavə vəsaitlər

keçirməklə əvvəlki olaraq qalır. İnvestor isə əslində keçmiş sahibkarı kreditləşdirir. Belə ki, onun əmlakına mülkiyyətçi hüququnu girov şəklində təmin etməklə öz mülkiyyətinə keçirir (sxem 6) [27].

Sxem 6

Qaytarma lizin xidmətinin təşkilati strukturu

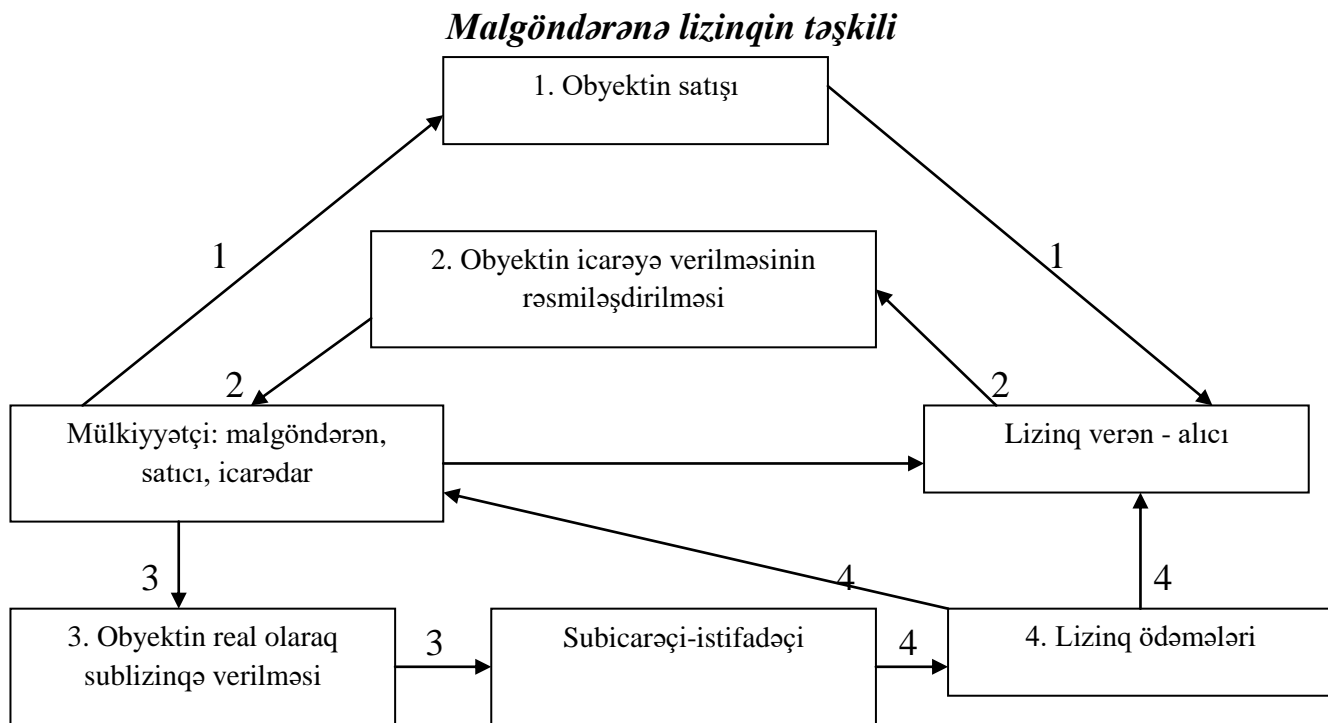

Öz əmlakının girovu müqabilində vəsaitlərin alınması ilə qaytarma lizinini eyniləşdirmək olmaz, çünki bu zaman girovun özü rəsmiləşdirilmir. Bu sövdələşmələrin yalnız xarici forması oxşardır. Sahibkarlar qaytarma lizinini rəsmiləşdirərkən son dərəcə ehtiyatlı olmalıdırlar, çünki bu müqavilə onun mülkiyyətini itirməsinə səbəb ola bilər. Sövdələşmədə qeyri-dövlət müəssisəsi ilə dövlət müəssisəsi iştirak edirsə, onda bu əməliyyat sahibkar əmlakının könüllü milliləşdirilməsi deməkdir. Müəssisələr qaytarma lizininin əməliyyatları hesabına əmlakın satışı hesabına bağlanmış kapitalı müvəqqəti olaraq sərbəstləşdirməklə faktiki şəkildə onlara icarə hüququndan istifadə etməyə imkan verir. Bu zaman əmlakın növbəti dəfə alınmasıyla onun ilkin göndərəni – istifadəçi üçün mülkiyyət hüququnun bərpa edilməsi də mümkündür. Kapital qoyuluşlarının yenidən

maliyyələşdirilməsi üçün lizinqin bu növündən istifadə olunur. Müəssisələr maliyyə çətinlikləri ilə üz-üzə gəldikdə, istehsal prosesini modernləşdirməyə və müəssisənin rəqabət qabiliyyətliyini yüksəltməyə ehtiyac olduqda bu lizinq növündən istifadə olunur.

Malgöndərəne lizinq qaytarma lizinqindən avadanlıq göndərən eyni vaxtda satıcı və icarədar rolunda çıxış etsə də, bu avadanlığı üçüncü şəxsə sublizinqə mütləq surətdə verə bilən əmlakın istifadəçisinə çevrildiyinə görə fərqlənir (sxem 7) [30].

Sxem7.

Bu sxem üzrə avadanlıq istehsalçısı müstəqil surətdə peşəkar vasitəçilər olmadan da maliyyə lizinqi ilə məşğul olurlar.

Ümumiyyətlə, iqtisadi ədəbiyyatlarda lizinqin iki əsas: maliyyə və operativ növlərini ayırırlar.

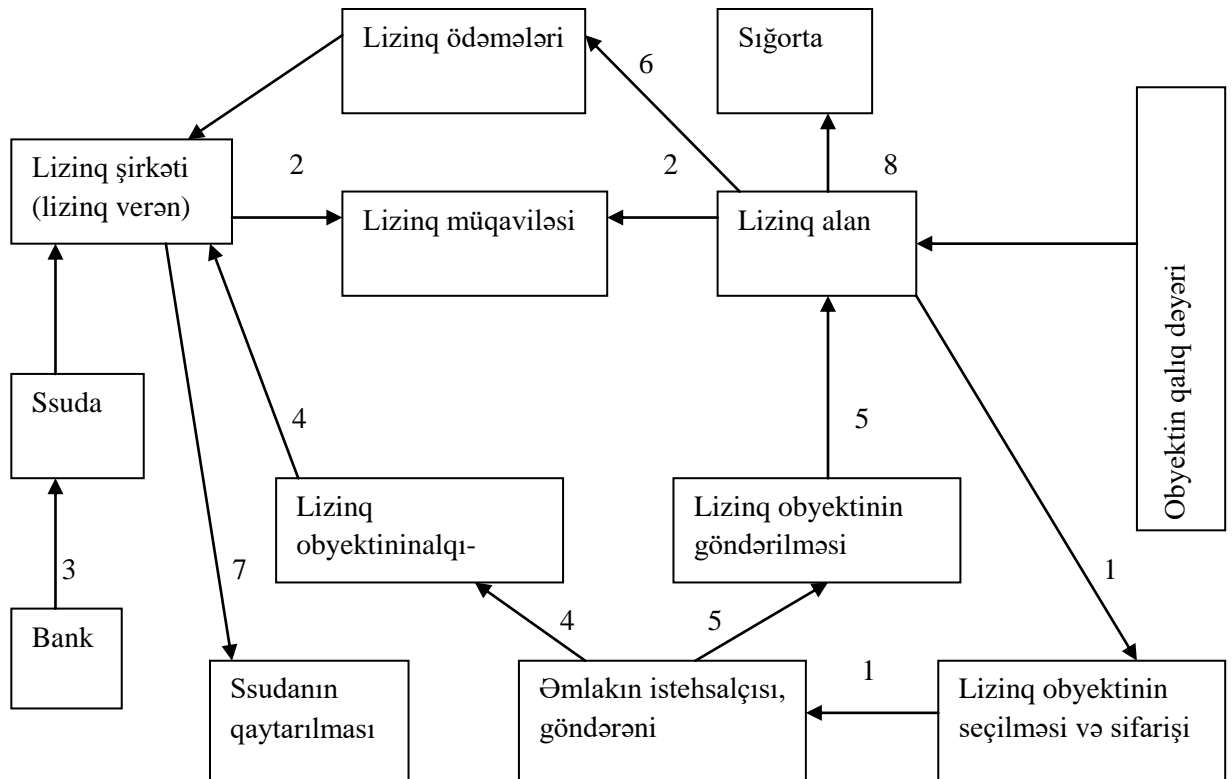
Maliyyə lizinqi – texnikanın uzun müddətə icarəyə verilməsini nəzərdə tutan daha geniş yayılmış lizinq növüdür. Bu müddət lizinq obyektinin amortizasiya müddəti ilə müqayisə olunandır və ya onu ötüb keçir, habelə istifadə dövründə amortizasiyanın dəyəri tamamilə ödənilir. Ümumi qəbul edilmiş tərifdən görüldüyü kimi, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dünya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da maliyyə lizinqinin müddəti obyektin amortizasiya dövründən aşağı olmamalıdır.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərinə görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Maliyyə lizinqi bir sıra əsaslı xüsusiyyətlərə malikdir ki, bu da onu digər lizinq növlərindən fərqləndirir (sxem 8) [30].

Maliyyə lizinqi zamanı girov, sığorta, zəmanət və lizinq əmlakının əldə edilməsi məsələləri çox əhəmiyyətlidir. Çox zaman lizinq obyektinin alqı-satqısı zamanı üç əsas hal tətbiq edilir:

- icarədar satıcı və lizinqin predmetini seçir, lizinq verən isə yalnız alqı-satqı sövdələşməsinin haqqını ödəyir. Bu zaman istifadə hüququ əmtəə istehsalçısına keçir. Nəticədə icarədar əmlakın alıcısı ilə eyniləşir;
- sövdələşmə zamanı satıcıyı lizinq verən seçir və öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə görə icarədar qarşısında məsuliyyət daşıyır;
- lizinq verən icarədarı mal göndərəndən əmtəə sifarişi üzrə öz agentliyinə müəyyən edir.

Sxem 8.**Maliyyə lizinqinin prinsipial sxemi**

Maliyyə lizinqinin müxtəlif şəkildəyişmələrini ayırd etmək lazımdır: müstəqil, sadə və mürəkkəb, qrup (səhmdar), birbaşa və s.

Müstəqil lizinq qismən lizinq verən tərəfindən maliyyələşdirilərək iri lizinq layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün bir neçə kredit təşkilatlarını birləşməsidir. Bir neçə kreditordan lizinq obyektinin dəyərinin 70-80 faizə qədər məbləğində uzunmüddətli borc pul vəsaitinin cəlb olunmasını nəzərdə tutur.

Birbaşa maliyyə lizinqi isə əmlakın istehsalçısı tərəfindən aparılır. Bir qrup ölkələrdə lizinqin bu növü kapital lizinqi hesab edilir və aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

1. Sövdələşmənin qurtarması zamanına obyektə mülkiyyət hüququ icarədarə verilməlidir.

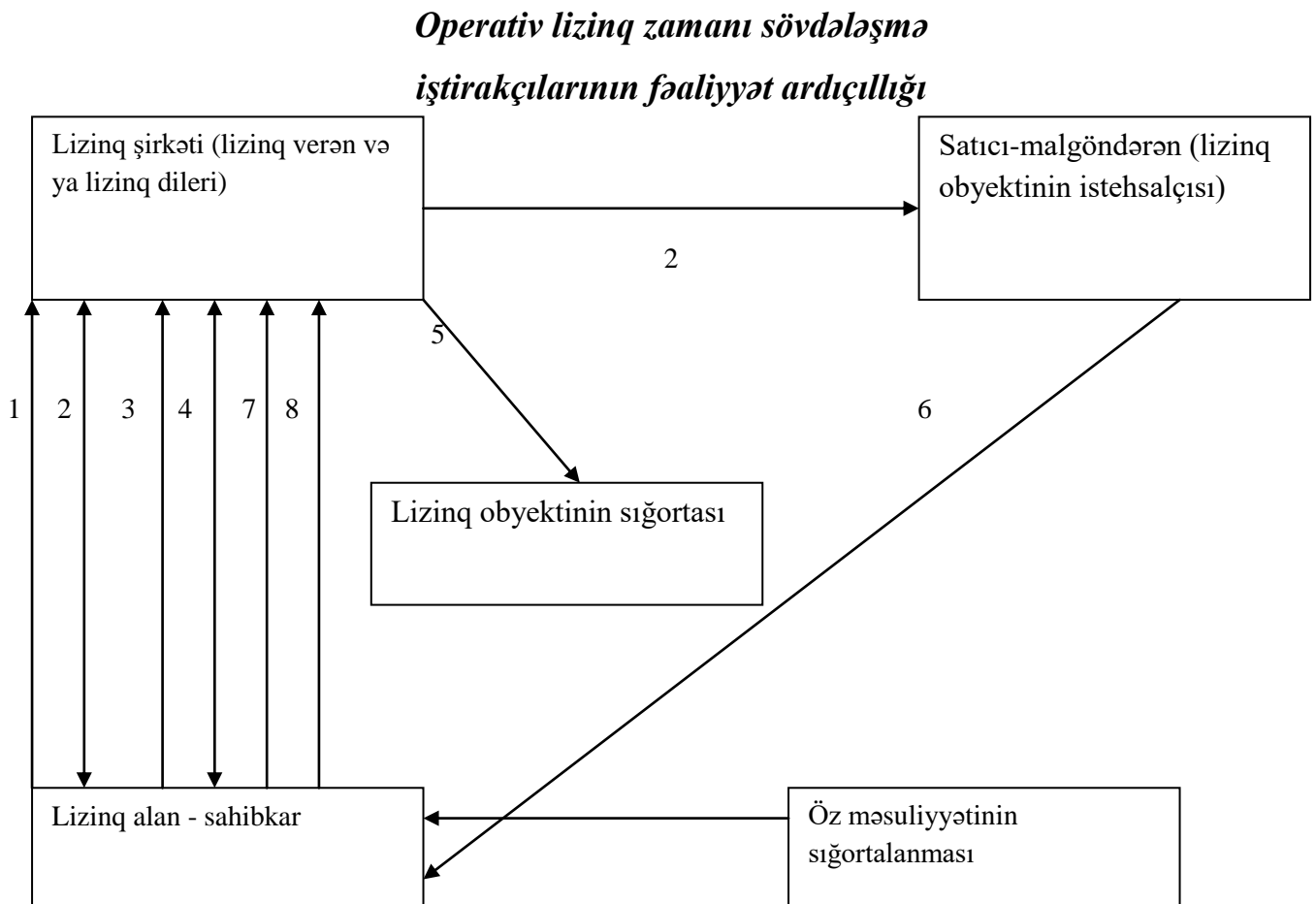
2. Müqavilənin müddəaları rəqib torpaqlarından mülkiyyətin alınması hüququnu verməlidir.

3. İcarənin müddəti lizinq obyektinin xidmət müddətinin 70-80 faizinə bərabər olmalıdır.

4. Minimum lizinq ödəmələrinin diskontlaşdırılmış dəyəri lizinq verən tərəfindən tutulan investisiya vergi krediti çıxılmaqla icarəyə götürülən obyektin real dəyərinin 100 faizdən az olmalıdır (90).

Lizinq alanın öz məsuliyyət və riskinə görə aldığı əmlakını, onun normativ xidməti müddətində dəfələrlə icarəyə vermək imkanı operativ lizinqdır (sxem 9) [30].

Sxem 9.

1. Lizinq alan lazımı avadanlığı sifariş verir.
2. Lizinq verən alqı-satqı müqaviləsinin şərtlərinə görə onun istehsalçısına əmlakın haqqını ödəyir və ya lizinq alana əvvəllər istismar olunmuş avadanlığı göndərir.
3. Lizinq alan lizinq verənə lazımı avadanlığın mövcudluğu və lizinq müqaviləsinin əsas şərtləri haqqında sorğu verir, eyni zamanda icarədarın maliyyə vəziyyətini və istehsal imkanlarını xarakterizə edən sənədlər (layihənin biznes-planı və digər sənədlər) təqdim edir.
4. Lizinq sazişinin imzalanması.
5. Lizinq obyektinin sığortasını müqavilə üzrə tərəflərdən biri reallaşdırır.
6. İstehsalçı lizinq obyektini icarədarə göndərir və tərəflərin razılaşmasına görə texniki xidməti və avadanlığın təmirini həyata keçirmək mümkündür.
7. Lizinq alan lizinq ödəmələrini həyata keçirir.
8. Lizinq alan icarə müddətinin qurtarması ilə əlaqədar olaraq sövdələşmə obyektini geri qaytarır.

Lizinq kontaktı müddətinin qurtarması ilə lizinq alana aşağıdakı imkanlar təqdim oluna bilər:

- bu və ya digər dövrə uyğun, lakin icarədar üçün sərfəli şərtlərdən çox olmayaraq müqavilə müddətini uzatmaq;
- sövdələşmə obyektini lizinq verənə (icarəverənə) qaytarmaq;
- nisbətən yüksək qalıq dəyəri üzrə lizinq verəndən avadanlığı əldə etmək.

Operativ lizinq zamanı lizinq alan mülkiyyətçi hüququnda əmlaka sahiblik ilə əlaqədar risklərdən qaçmağa və ya onu aşağı salmağa, habelə, avadanlığın təmiri və ya boş dayanması zərurəti ilə əlaqədar meydana çıxan birbaşa və dolaylı qeyri-məhsuldar xərcləri aradan qaldırmağa çalışır. Ona görə də lizinq alan aşağıdakı

hallarda avadanlıq və maşın əldə edilməsinin digər formalarına nisbətən operativ lizinqə üstünlük verir:

- icarəyə götürülmüş avadanlığın istismarından gözlənilən gəlirlər onun ilkin qiymətini ödəmir;
- icarədara sövdələşmə obyektini yalnız az bir müddətə tələb olunur (məsələn, mövsümi iş dövrünə və yaxud birdəfəlik məqsədli istifadəyə);
- lizinq avadanlığı xüsusi texniki xidmət tələb edir, yaxud onun istismarı üçün lizinq alanda xüsusi texniki mütəxəssislər yoxdur;
- lizinq sövdələşməsinin obyektini həm nadir yeni və istismarda yoxlanılmamış avadanlıq, həm də artıq dəfələrlə istifadə edilmiş avadanlıq ola bilər.

Operativ lizinqin geniş tətbiq olunması şərti hissə-hissə aşınan avadanlıq bazarının mövcudluğu, habelə lizinq obyektinin aşağı haqla təkrar icarəyə verilməsinə tələbatın yaranması sayılır. Lizinqin bu növü aşağıdakı məsələlərin həllinə imkan verir:

- icarə müddətini qısaltmağa (lizinq obyektinin fiziki aşınmasına qədər);
- icarə predmetinin xarab olması, sıradan çıxması və ya itkisi riskini lizinq alanın üzərinə qoyulmasına;
- icarə müqaviləsi müddəti qurtaran kimi lizinq obyektini satmağa və ya onu yenidən digər müştəriyə lizinqə verilməsinə;
- cari təmir də daxil olmaqla fiziki xidməti həyata keçirməyə.

Respublikamızda lizinqin operativ və maliyyə lizinqinə bölünməsi çox vaxt sadəcə olaraq sövdələşmə obyektinin ödənmə dərəcəsinə görə aparılır. Ölkənin Mülki Məcəlləsində həmin anlayışların izahına rast gəlinmir. Mühasibat uçotunun 17 sayılı Beynəlxalq standartlarında (1982-ci il) «maliyyə lizinqi» və «operativ lizinq» terminləri bir-biri ilə müstəsna dərəcədə lizinq sövdələşmələrinin uçotu qaydası ilə bağlıdır. Məhz tərəflərin ixtiyarında olan aktivlərin və öhdəliklərin onların maliyyə

hesabatında bərabər şəkildə əks olunması zərurəti lizinqin «maliyyə» və «operativ» növlü terminlərinin meydana gəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

1987-ci ilə qədər olan uzun dövrdə bir sıra ölkələrin beynəlxalq təcrübə-sində bütün lizinq sövdələşmələri onun hüquqi mülkiyyətçisinin – lizinq verənin balansında nəzərə alınır, lakin lizinq ödəmələri haqqının çatdırılması öhdəlikləri lizinq alanın maliyyə hesabatında əks olunmurdu. Bu isə icarədarın müflisləşməsi halında kreditorları mürəkkəb vəziyyətə salırdı. Ona görə də son illər sövdələşmənin iqtisadi mahiyyətinin onun hüquqi forması üzərində üstünlüyü konsepsiyası daha geniş yer almışdır. Daha doğrusu müəyyən şəraitlərdə lizinq obyektini iqtisadi mülkiyyətçinin – istifadəçinin balansında əks olunmağa başlanmışdır.

Apardığımız tədqiqatlar «maliyyə lizinqi» anlayışının özünəməxsusluğu haqqında aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan verir. Uzun illər ərzində «maliyyə lizinqi» termini iqtisadi leksikona daxil edildiyi halda bu şərti xarakter daşımışdır. Belə ki, dünya lizinq münasibətləri yalnız maliyyə proseduralarına aiddir. Şübhəsiz ki, lizinq özündə maliyyə funksiyasını daşıyır, yəni o, əsas fondlara vəsait qoyuluşunu təmin edir və icarədarın dövriyyə kapitalını artırır. Lakin eyni cür effektin demək olar ki, istənilən lizinq növünə və istehsal vasitələrinin adı icarəsinə malik olduğu heç kimdə şübhə doğurmur. Beləliklə, həmin nəticələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Lizinq sövdələşmələrinin maliyyə və operativ lizinqə bölünməsi xeyli dərəcədə onların mühasibat uçotunun təşkilinin xüsusiyyətlərini əks etdirir.

2. Maliyyə lizinqinin məqsədi – icarədarların maliyyə hesabatında onların istifadə etdiyi əmlakın və üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərin obyektiv uçotu yolu ilə baş verə bilən təhriflərin yayılmasının qarşısının alınmasıdır.

3. «Maliyyə lizinqi» anlayışı və ona oxşar olan digər anlayışlar Belçika, Yunanıstan, Niderland, İrlandiya, Böyük Britaniya və ABŞ-in lizinq

sövdələşmələrinin mühasibat uçotu üzrə normativ sənədlərində, eləcə də mühasibat uçotunun 17 sayılı Beynəlxalq standartında geniş istifadə olunur.

4. Avropa ölkələrinin çoxunda «maliyyə lizinqi» termininə normativ sənədlərdə rast gəlinmir və ondan rəsmi surətdə istifadə edilmir; bir sıra ölkələrdə isə o, ingilis-saksoniya normalarından fərqli şəkildə tətbiq edilir.

Qeyd edək ki, ölkənin Mülki Məcəlləsində nəinki yuxarıda adları çəkilən anlayışlara, hətta «lizinq» anlayışının özünə də aydınlıq gətirilməmişdir. Lakin bununla belə lizinq müqaviləsi tərəflərinin öhdəlikləri müəyyənləşdirilmiş, lizinq müqaviləsinə görə lizinq verənin müəyyən əşyanı lizinq alanın istifadəsi-nə verməsi təsbit edilmiş, lizinq obyektinin satıcısı lizinq müqaviləsinin bir tərəfi kimi qəbul olunmuşdur.

Fəsil 2. Azərbaycanca maliyyə lizinq xidməti bazarının təşkili xüsusiyyətləri

2.1 Lizinq xidməti bazarının mövcud vəziyyətinin təhlili

Dünya ölkələrində lizinq geniş yayılmışdır və sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinin ən məqsədyönlü üsulu kimi tanınır. Ölkəmizdə lizinqin müəyyən inkişafına baxmayaraq hələlik onun inkişafının yolu müəyyən edilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında lizinqin vacibliyi aşağıdakılarda əks olunur:

- mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmiş əsas vəsaitlər sürətlə yenilənir;
- biznes fəaliyyətinin fəallaşdırılması hesabına büdcəyə vergi daxilolmalarının artırılmasıdır;
- əmtəə istehsalçılarının maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaqla biznesin rəqabət qabiliyyətliyini yüksəldir;
- satış bazarında rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı üçün yeni texnologiyaların əldə edilməsinə şərait yaranır;
- yeni iş yerlərinin yaradılması və beləliklə də sosial məsələlərin həlli kimi amillər də əhəmiyyətlidir;
- avadanlığı göndərən də öz məhsulunun satışını artırmaqla səmərə əldə edir.

Lizinq maliyyələşməsinin üstün cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, lizinq haqqı lizinq yolu ilə alınmış avadanlıqda istehsal olunan məhsulun satışından əldə edilən gəlirdən hissə-hissə ödənilir. Lizinq xidmətindən istifadə kiçik müəssisələrə imkan verir ki, hətta nizamnamə kapitalı az olduqda belə, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini genişləndirsin, xüsusi investisiya cəlb etsin, sahibkarlığı aktivləşdirmək hesabına dövlət büdcəsinə daha çox vergi ödəsin.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 23 oktyabr 2004-cü il tarixli 466 nömrəli sərəncamı əsasında “Aqrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

yaradılmışdır. “Aqrolizing” ASC-nın əsas funksiyaları kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına maddi-texniki xidmətlər göstərməkdən, onları yeni texnika və texnoloji avadanlıqlar, ehtiyat hissələri, mineral gübrələr, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə preparatları ilə təmin etməkdir. Hazırda cəmiyyətin tabeçiliyində 55 rayon aqroservis filialı və onların nəzdində 100-dən çox mexanikləşdirilmiş dəstə, 4 regional təchizat bazası və 3 logistik gübrə bazası fəaliyyət göstərir.

“Aqrolizing” ASC fəaliyyətə başladığı 2005-ci ildən bu günə qədər 10334 ədəd kənd təsərrüfatı texnikaları və 57 dəst texnoloji avadanlıqlar alınmış və quraşdırılmış, 300,9 min ton azot, superfosfat və nitroammofoska gübrəsi və 301,8 ton herbisid və pestisidlər gətirilərək məhsul istehsalçılarının ixtiyarına verilmişdir. Göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətə 2005-2010-cu illər ərzində dövlət büdcəsindən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan və Dövlət Neft Fondundan, habelə Yaponiya hökumətinin ayırdığı qrant hesabına 328,9 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Ayrılmış vəsaitin 161 milyon manatı kənd təsərrüfatı texnikaları və texnoloji avadanlıqların, 85,7 milyon manatı mineral gübrə və testisidlərin, 4,1 milyon manatı buğda toxumunun və 9,5 milyon manatı cins damazlıq heyvanların alınmasına istifadə olunmuşdur.

“Aqrolizing” ASC fiziki və hüquqi şəxslərə kənd təsərrüfatı texnikaları və texnoloji avadanlıqlar lizinqə verdikdə və ya lizinq yolu ilə satdıqda bağlanmış lizinq müqaviləsinə əsasən onun dəyərinin 20 faizi qabaqcadan, qalan hissəsi isə 10 il müddətinə ödənilir. Məhsul istehsalçılarında mineral gübrələr 50-70 faiz güzəştə satılmışdır.

Almaniya Federativ Respublikasının “Inter-Boves” şirkəti ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən 2008-ci ildə “Aqrolizing” ASC tərəfindən Azərbaycana 700 baş, Avstriya dövləti ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən 2010-cu ildə 902 baş cins damazlıq heyvanlar gətirilmiş və onların ümumi dəyərinin 50 faizi güzəşt edilməklə, yerdə qalan dəyərinin 50 faizi qabaqcadan ödənilməklə, üç il müddətinə lizinq yolu ilə

respublikanın 34 rayon və şəhərinə, 81 nəfər sahibkara satılmışdır. 2009-cu ildə “Aqrolizinq” ASC Sabirabad və Şəki rayonlarında hər birinin tutumu 12 min ton olan regional logistik gübrə anbarları tikib istifadəyə vermişdir. 7 rayonda aqroservis filiallarının maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması məqsədilə tikinti-quraşdırma işləri aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında Ata lizinq, Azərlizinq, AG lizinq, SLS Azərlizinq, Debut Bank, Günaylizinq, Parex lizinq, Uni lizinq, Muğan lizinq, AZ lizinq, Bank Respublika, Bank of Baku, Cred Aqro, Amrah Bank və “Aqrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti lizinq xidmətləri göstərilir. Lizinq şirkətlərinin aktiv portfeli 24,5 milyon ABŞ dolları təşkil edir. Lizinq portfelinin strukturunda 33,6 faiz tikinti layihələrinin, 21,9 faizi nəqliyyat, 13,8 faiz maliyyə və sığorta, 6,1 faiz yeyinti sənayesi, 5,8 faizi səhiyyə və 5,5 faiz istehsal, qalan 13,3 faizi digər layihələrin payına düşür.

Lakin bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, ölkə iqtisadiyyatında, xüsusilə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində lizinq xidmətlərindən istifadənin mövcud səviyyəsi qənaətbəxş deyildir. Bu sahədə həlli vacib olan problemlər vardır. Azərbaycanda lizinqi sürətlə inkişaf etdirmək üçün, ilk növbədə onun qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə lizinq xidmətindən istifadə edənlərin təxminən 65 faizi kiçik və orta sahibkarlıq subyektləridir. Lizinq əsasən tikintidə, yüngül və yeyinti sənayesində, kənd təsərrüfatında və daşınmaz əmlak bazarında tətbiq edilir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində lizinq əməliyyatları vahid qanunvericiliklə aparılsa da, onlar yalnız lizinqin predmeti və növünün xarakterinə görə deyil, həmçinin dövlət yardımının müxtəlif səviyyəsi ilə bağlı təşkilati-iqtisadi və texnoloji xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər.

Azərbaycanda lizinq sazişi sadələşdirilməklə: lizinq müraciəti, müraciətə baxılması, müraciətin təsdiqlənməsi, lizinq müqaviləsinin bağlanması, alqı-satqı

müqaviləsinin bağlanması, lizinq obyektinin əldə edilməsi, sığorta, lizinq obyektinin lizinq alana verilməsi, lizinq ödənişləri, monitoring – maliyyə nəzarəti və sonda mülkiyyət hüququnun lizinq alana keçməsi mərhələlərindən ibarətdir [32].

2003-cü ilin avqustunda Mülki Məcəllənin lizinqi tənzimləyən hissəsinə 18 yeni maddənin əlavə edilməsi barədə qanun qüvvəyə minmişdir. Bununla əlaqədar respublika prezidentinin müvafiq Fərmanında İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə lizinq xidmətlərinin stimullaşdırılması barədə təkliflərin hazırlanması həvalə olunmuşdur. Bu tapşırığın icrası kimi Vergi Məcəlləsinə lizinq obyektinə olan əmlakın sürətli amortizasiyası, eyni zamanda lizinq əməliyyatlarının əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi ilə bağlı dəyişikliklər edilmişdir. Bu dəyişikliklər «Lizinq xidməti haqqında» qanun üzərində apırılan işin nəticəsi kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, bu dəyişikliklər nəticəsində Mülki Məcəllənin lizinqi tənzimləyən müddəaları beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmışdır [20].

Azərbaycan Respublikasının lizinq qanunvericiliyinin müsbət tərəflərindən biri də lizinq əməliyyatlarının aparılmasına lisenziyanın tələb olunmamasıdır ki, 2002-ci ilin sentyabrından etibarən qüvvədədir.

Beynəlxalq təcrübədən bilirik ki, mövcud vergi güzəştlərindən sui-istifadə edərək yalan lizinq müqavilələri bağlana bilər. Bizim Mülki Məcəllənin 340.2-ci maddəsinə görə bu cür əqdlər etibarsız hesab edilir. Bu səbədən lizinq əqdinin faktiki mahiyyətini aydınlaşdırmaq üçün qanunvericilik tələblərinin mövcudluğu vacibdir. Amma bu və bütün digər qaydaların vahid normativ-hüquqi aktda mərkəzləşdirilməsi daha məqsədəuyğundur. Əks halda təcrübədə, məsələn, Mülki Məcəlləyə uyğun yaradılmış hər hansı lizinq müqaviləsi Vergi Məcəlləsinin tələblərinə cavab vermədikdə tərtib edilmiş əqdin aidiyyəti müəmmalı qalacaq..

Mülki Məcəllənin bəzi müddəaları lizinq adı altında başqa əqdlərin bağlanmasına zəmin yaradır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 747.3-cü maddəsinə əsasən lizinq alana müqavilə müddəti bitdikdən sonra lizinq predmetini əldə etmək vəzifəsi

həvalə edilə bilər. Aydındır ki, belə bir şərtlə bağlanmış müqavilə adi nisyə alqı-satqı əqdidir.

İri biznes subyektlərini, həmçinin bankları lizinq fəaliyyətinə cəlb etmək üçün ilk növbədə qeyd olunan hüquqi problemləri həll etmək vacibdir. MM lizinqi icarənin, VM-si isə kreditin bir forması kimi müəyyən edirsə, onda qeyri-müəyyən hüquqi çərçivədə banklar üçün lizinq heç də cəlbəedici olmayacaqdır. Məlumdur ki, icarə ilə kredit əmlakın istifadəyə verilməsinin müxtəlif növləridir. Ancaq lizinq zamanı müqavilənin əsas predmeti əvəzəedilməz əmlak olduğundan hüquqi tərəfdən lizinq icarənin məxsusi növü kimi qruplaşdırıla bilər. Eyni zamanda lizinq iqtisadi nöqtəyi-nəzərdən kredit formasıdır. Ona görə ki, əslində lizinq verən lizinq alanı müvafiq əmlakı əldə etmək üçün maliyyələşdirir. Lizinqin kredit mahiyyəti özünü qaytarılan lizinq əməliyyatında daha aydın göstərir.

Qeyd olunanlardan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Vergi Məcəlləsindən lizinqi xarakterizə edən meyarlar çıxarıldığı təqdirdə onun vergi siyasəti məqsədilə kredit forması kimi qəbul edilməsi uyğundur. «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 32.1.2-ci maddəsində də bank nəzarəti məqsədilə lizinq kredit forması kimi qəbul edilmişdir. Hər iki halda formal olaraq icarənin bir növünün kredit kimi qəbul edilməsi iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir. Əslində isə vergi, bank və digər qanunvericilikdə lizinqi xarakterizə edən meyarlar nəzərdə tutulmalı deyildir, çünki bu, mülki qanunvericiliyə aid olan bir məsələdir.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, banklar onların lisenziyasında qadağan edilməmişdirsə, lizinq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər. Birbaşa kreditdən fərqli olaraq lizinq zamanı bank daha etibarlı təminatla malikdir. Çünki birbaşa kreditin təminatı olan girov (ipoteka) kreditindən fərqli olaraq lizinq predmeti əvvəlcədən bankın mülkiyyəti olur.

İnkişaf etmiş dünya ölkələrində banklar lizinq əməliyyatlarında dolayısı yolla da iştirak edirlər. Belə ki, bölünmüş lizinq adlanan əməliyyat zamanı banklar lizinq

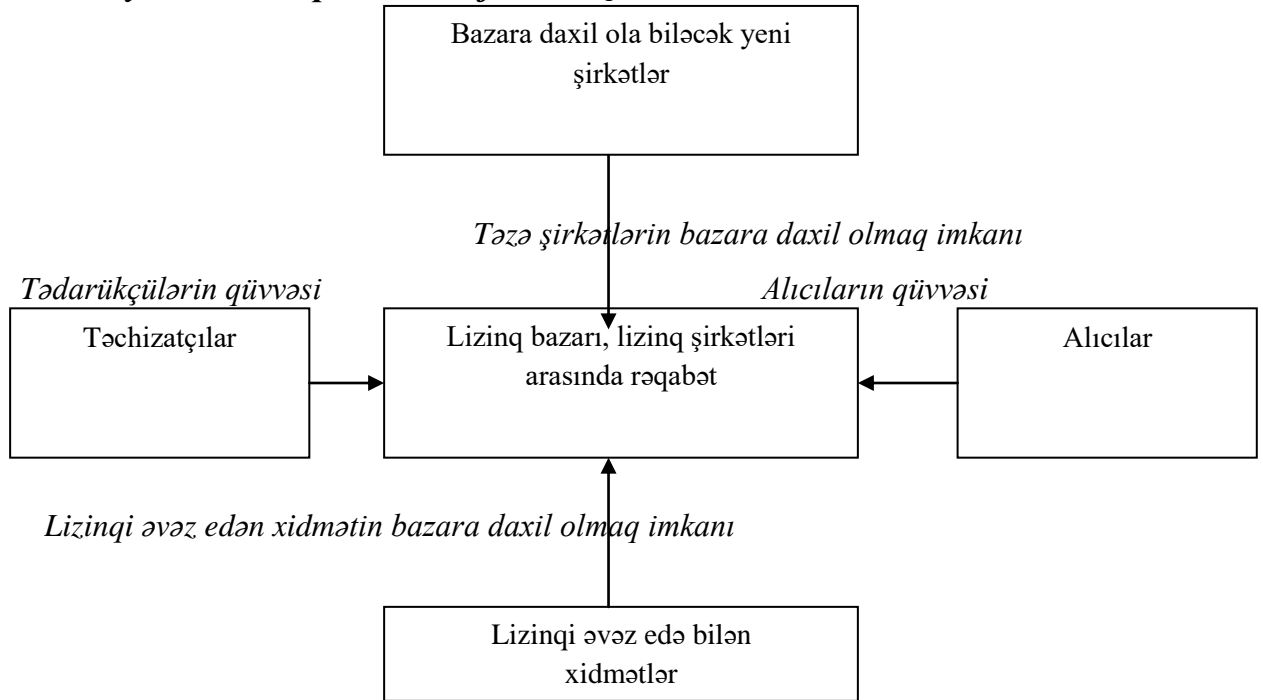
şirkətlərinin özlərini hər hansı lizinq predmetinin alınması üçün kreditləşdirirlər. «Lizinq xidməti haqqında» qüvvədən düşmüş Qanunun 4-cü maddəsində lizinqin bu növü nəzərdə tutulmuşdur. Bu zaman lizinqin məbləğinin ən azı 30 faizi lizinq verənə məxsus olmalı idi. Xarici təcrübədə isə bu dərəcə adətən 20 faizdən artıq olmur. Mövcud qanunvericilikdə nə bölünmüş lizinq, nə də analoci dərəcə nəzərdə tutulmur. Fikrimizcə, lizinq bazarına qeyri-ciddi şirkətlərin daxil olmasının qarşısını almaq məqsədilə 10-20 faiz həddində bir dərəcənin müəyyən edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Araşdırmalardan bəlli olur ki, respublikamızın lizinq bazarında fəaliyyət göstərən lizinq şirkətləri arasındakı rəqabətə aşağıda göstərilən amillərin təsiri xüsusilə vacibdir:

- yeni yaranmış şirkətlərin bazara daxil olmaq imkanı;
- lizinqi əvəz edən xidmətin bazara daxil olmaq imkanı;
- tədarükçülərin qüvvəsi;
- alıcıların qüvvəsi.

Bu amilləri sxem şəklində ifadə etmək mümkündür (sxem 10). [30]

Gələcəkdə ölkənin iqtisadi artımına və iqtisadiyyatın diversifikasiyasına təsir edə biləcək mühüm maliyyə xidmətləri arasında lizinq xidmətlərinin rolu daha da yüksələcəkdir. Hazırki dövrdə qeyri-neft sektorunun nisbətən zəif kapitalaşdırılması dərəcəsi və bank sisteminin iri investisiyaları maliyyələşdirmək imkanlarının məhdud olduğu şəraitdə maliyyə lizinqinin əhəmiyyəti daha da artır. Eyni zamanda ölkənin maliyyə sektorunda bu xidmətin inkişaf etdirilməsi üçün Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilməlidir. Qısa bir zaman kəsiyində lizinq fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün ölkənin mülki və vergi qanunvericiliyinə lazımi əlavələr hazırlanması, lizinq şirkətlərinə geniş texniki yardım göstərilməsi gələcəkdə layihənin uğur qazanmasına inamı yüksəldir.

Sxem 10.***Azərbaycanın lizinq bazarınıninformatlaşmasına təsir edən amillər*****2.2. Lizinq münasibətlərinin müasir iqtisadi mexanizmi**

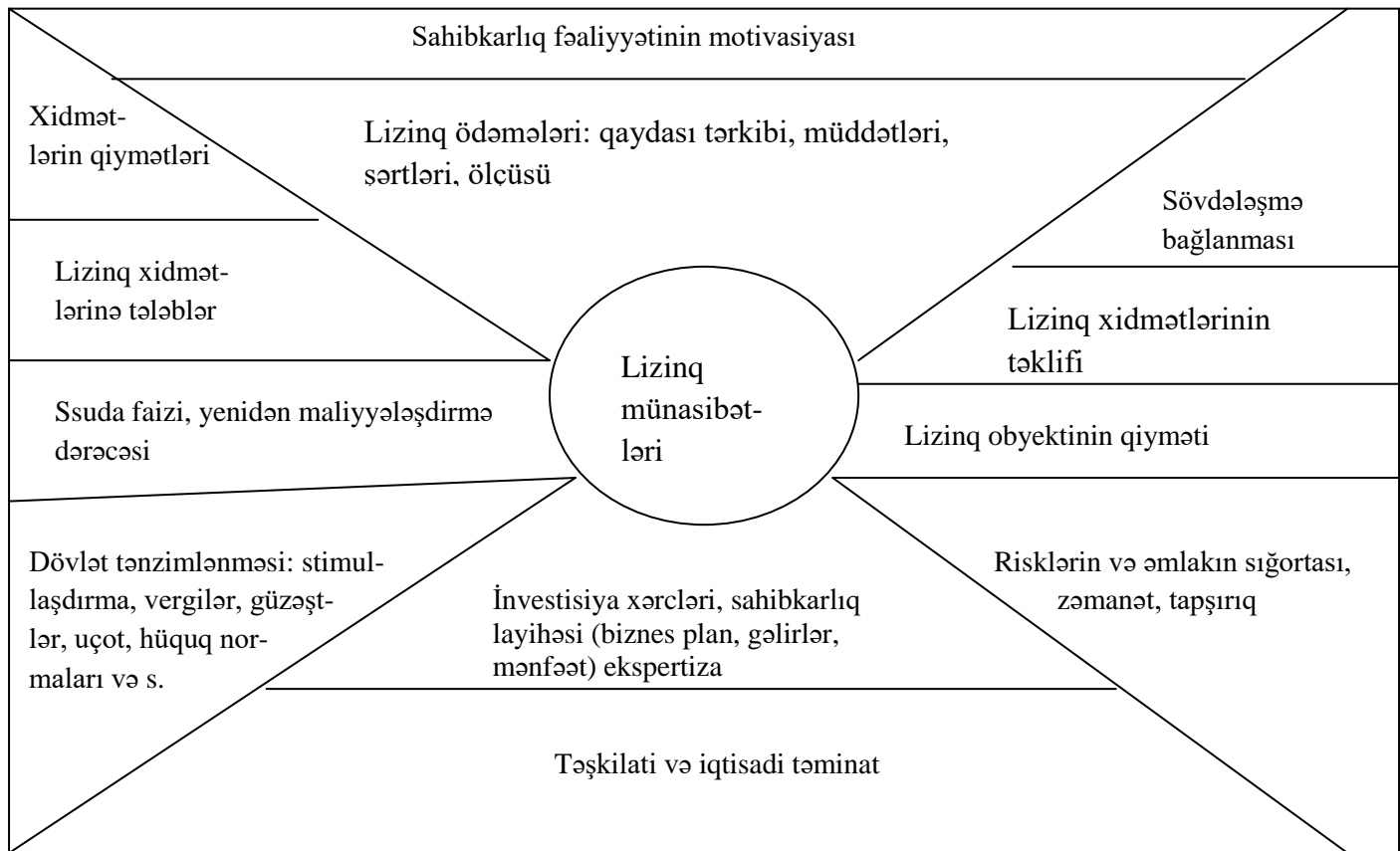
Lizinq xidmətləri müxtəlif vasitə və alətlərin köməyi ilə həyata keçirilir, lakin nəzəriyyə və təcrübədə daha mühüm əhəmiyyəti olan iqtisadi formalar lizinq ödəmələri və investisiyalardır (sxem 11). [19]

Lizinq mexanizminin köməyi ilə iki əsas istehsal amili: əmək (sahibkarlıq qabiliyyəti) və kapital birləşdirilir ki, bunlar da birlikdə lizinq subyektlərinin bələdiyyə və respublika büdcələrinin yaranmasında, eyni zamanda cəmiyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində iştirakını, başqa tərəfdən isə, geniş təkrar istehsalı və bazarın lazımi əmtəələrlə təchizatını təmin edir. Həm kiçik biznesin icraçıları (işçiləri), həm də müstəqil sahibkarları kimi lizinq alanlarınıniki tərəfli sosial-iqtisadi statusu onları şəxsi istehlakın yaxşılaşmasında, həm də istehsal yığımının həyata

keçirilməsində maraqlı edir. Bu hərtərəfli fəaliyyət elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi üçün zəmin yaradır.

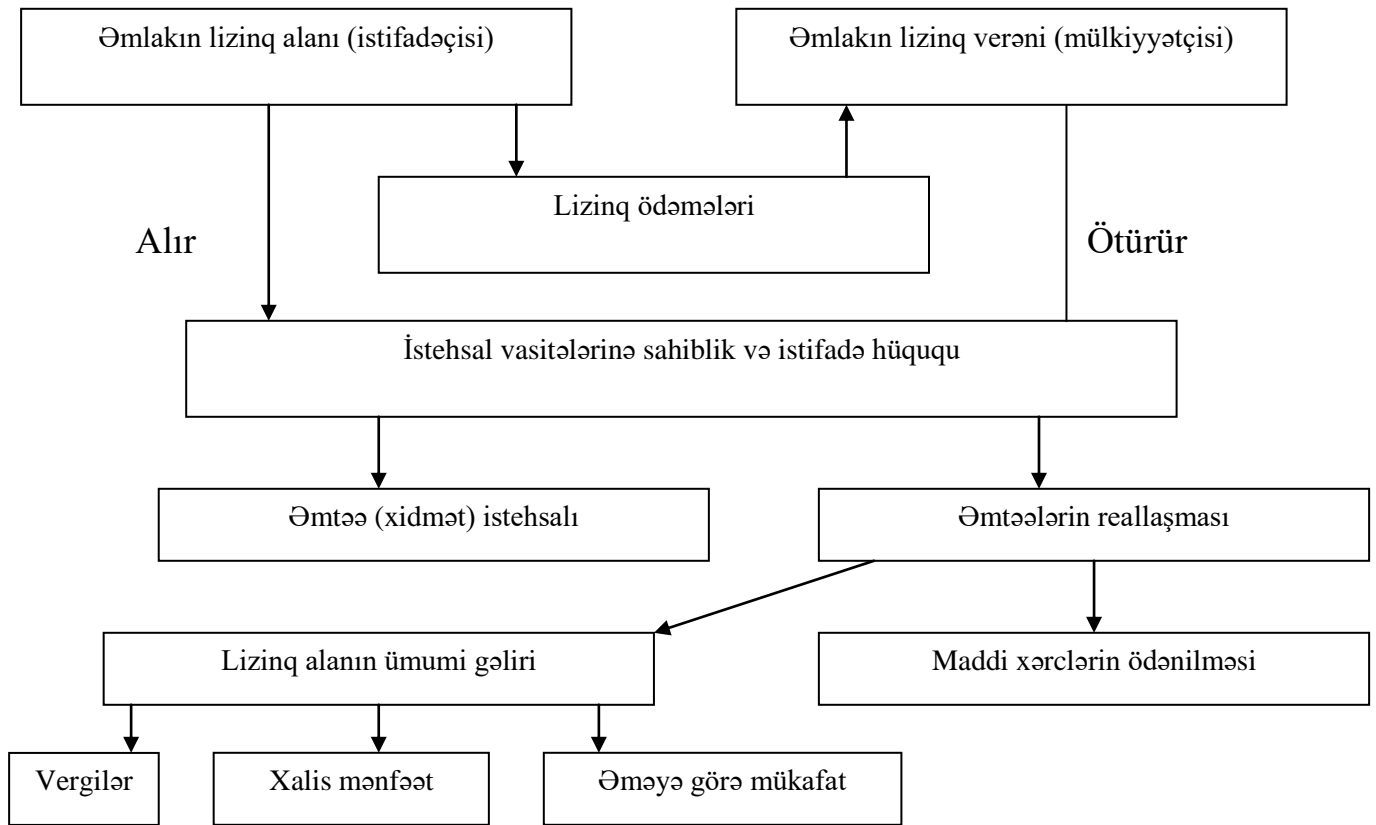
Sxem 11.

Lizinq münasibətlərinin iqtisadi mexanizminin ümumi modeli

Lizinq avadanlıqlarına (vasitələrinə və s.) iqtisadi sahiblik hüququ yalnız onların alınmasına görə ödənişəyətə keçəndən sonra mümkündür (sxem 12).[29]

Lizinq ödənişləri məbləğinin müəyyən edilməsi lizinq sövdələşmələrinin layihələşdirilməsinin və lizinq müqaviləsi hazırlığının mürəkkəb elementlərindən biri sayılır. Həm lizinq verən, həm də lizinq alan üçün işin bu mərhələsi son dərəcə əhəmiyyətlidir. Çünki, bu işin nəticəsindən asılı olaraq lizinq xidmətlərinin son dəyəri formalaşacaqdır.

Sxem 12.**Lizinq münasibətlərinin əsas iştirakçılarının iqtisadi əlaqələri**

Lizinq ödəmələrinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış tərkibi və ölçüsü lizinq sövdələşmələrinin təşkilinin əsas həlqəsi sayılır.

İqtisadi ədəbiyyatda lizinqə görə ödəmənin mahiyyəti haqqında müxtəlif fikirlərə rast gəlinir. Çox zaman lizinq ödəmələri kimi avadanlığın, bina və qurğuların amortizasiyası anlaşılır. Bu qəbildən olan fikirlər mahiyyətinə görə lizinq ödəmələrinin iqtisadi strukturunu əks etdirmir.

Lizinq obyektinin istismarı prosesində yaranan gəlirin bölüşdürülməsi üzrə mülkiyyətçi və icarədarın iqtisadi münasibətlər forması - lizinqə görə ödəmədir. Başqa cəhətdən isə təsərrüfat həyatında lizinq alan və lizinq verənin qarşılıqlı hesablaşmalar formasıdır. Lizinqə görə ödəmə - istehsal vasitələrinin dəyərinin

ödənilməsi, kapitalın yığılı funksiyalarını yerinə yetirir. Bu eyni zamanda biznes fəaliyyətinin stimullaşdırılması funksiyasını daşıyır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən, lizinq alan və lizinq verən arasında lizinq ödənişləri lizinq obyektində istehsal olunan məhsulla aparılırsa, belə məhsulun qiyməti tərəflərin razılığı ilə müəyyənləşdirilir və lizinq müqaviləsində öz əksini tapır.

Bundan başqa, MM-yə görə lizinq alanın lizinq ödənişlərinin verilməsi ilə bağlı öhdəlikləri, lizinq müqaviləsi ilə başqa formada nəzərdə tutulmayıbsa, lizinq alanın lizinq obyektindən istifadəyə başladığı vaxtdan qüvvəyə minir. Eyni zamanda qanunlara görə lizinq müqaviləsində lizinq ödənişlərinə lizinq obyektindən istifadəyə başladığı vaxtdan 6 ay (180 gün) keçənədək möhlət verilməsi nəzərdə tutula bilər.

Lizinq ödəmələrini xalis və ümumi ödəmələrə ayırmaq olar. Lizinq alan isitmə, işıqlandırma və s. hallar da daxil olmaqla icarəyə götürülən əmlakın saxlanması üzrə bütün xərcləri ödəyir, lizinq verənə isə xalis gəliri (renta) ödəyir.

Ümumi lizinq ödəmələri - əmlakın istifadəçisi onların bütün iqtisadi elementlərini lizinq verənə ödəyir və onun saxlanması üzrə zəruri tədbirləri həyata keçirməklə mülkiyyətin yükünü daşıyır.

Qarışıq lizinq ödəmələri sistemində - xüsusi müxtəlifliyi faiz ödəmələri formasında ayrılır. Faiz ödəmələrinin mahiyyəti lizinq ödəmələrinin bütün məbləğinin iki hissəyə bölünməsindən ibarətdir:

- sabit (bazarda formalaşmış lizinq dərəcələrinin 70-80%-ni təşkil edən hissə);

- dəyişkən (lizinq alan tərəfindən buraxılan məhsulun dəyərinin bir hissəsi).

Lizinq verənin müqavilədə nəzərdə tutulmuş bütün əsaslandırılmış xərcləri lizinq ödəmələrinin tərkibinə daxildir. Bu xərclərdən müəyyən hissəsi öz funksional

təyinatına görə lizinq obyektinin balans dəyərində, başqa bir hissəsi isə cari fəaliyyət xərcləri kimi müəyyənləşdirilir.

İcarəyə götürülmüş vəsaitlərin müvafiq artımla qaytarılması lizinq ödənişlərinin müəyyən edilməsinin başlıca prinsiplərindən biri sayılır. Bu kəmiyyət heç vaxt ticarət predmeti ola bilməz.

İqtisadi ədəbiyyatda lizinq istifadəçisi tərəfindən yaradılan ümumi gəlirin bölüşdürülməsi mexanizmi lizinq ödənişlərinin ölçüsünün müəyyən edilməsinin metodoloji əsası sayılır. Bu da orta mənfəət norması zamanı onun və lizinq obyektinin mülkiyyətçisinin maraqlarının qarşılıqlı fayda əsasında uzlaşmasını təmin edə bilər.

Buradan belə məlum olur ki, lizinq ödənişləri aparıldıqdan sonra icarədar məhsul satışı gəlirlərindən həm istehsal xərclərini ödəməli, həm də geniş təkrar istehsal və şəxsi istehlak üçün zəruri olan gəlirləri əldə etməlidir. Eyni zamanda lizinq verən də zəruri gəlirlərə malik olmalıdır, əks halda əmlakı lizinqə verməyin mənası yoxdur.

Lizinq ödənişlərinin növlərini və formalarını həyata keçirilməsi üsulu kimi aşağıdakı sistemdəki kimi qruplaşdırmaq olar (sxem 13) [27].

Lizinq ödənişlərinin 3 mühüm forması fərqləndirilir:

- pul forması;
- natural formada və kompensasiya formasında;
- qarışıq.

Lizinq ödəmələrinin hesablanma metodundan asılı olaraq aşağıdakı 4 növü mövcuddur:

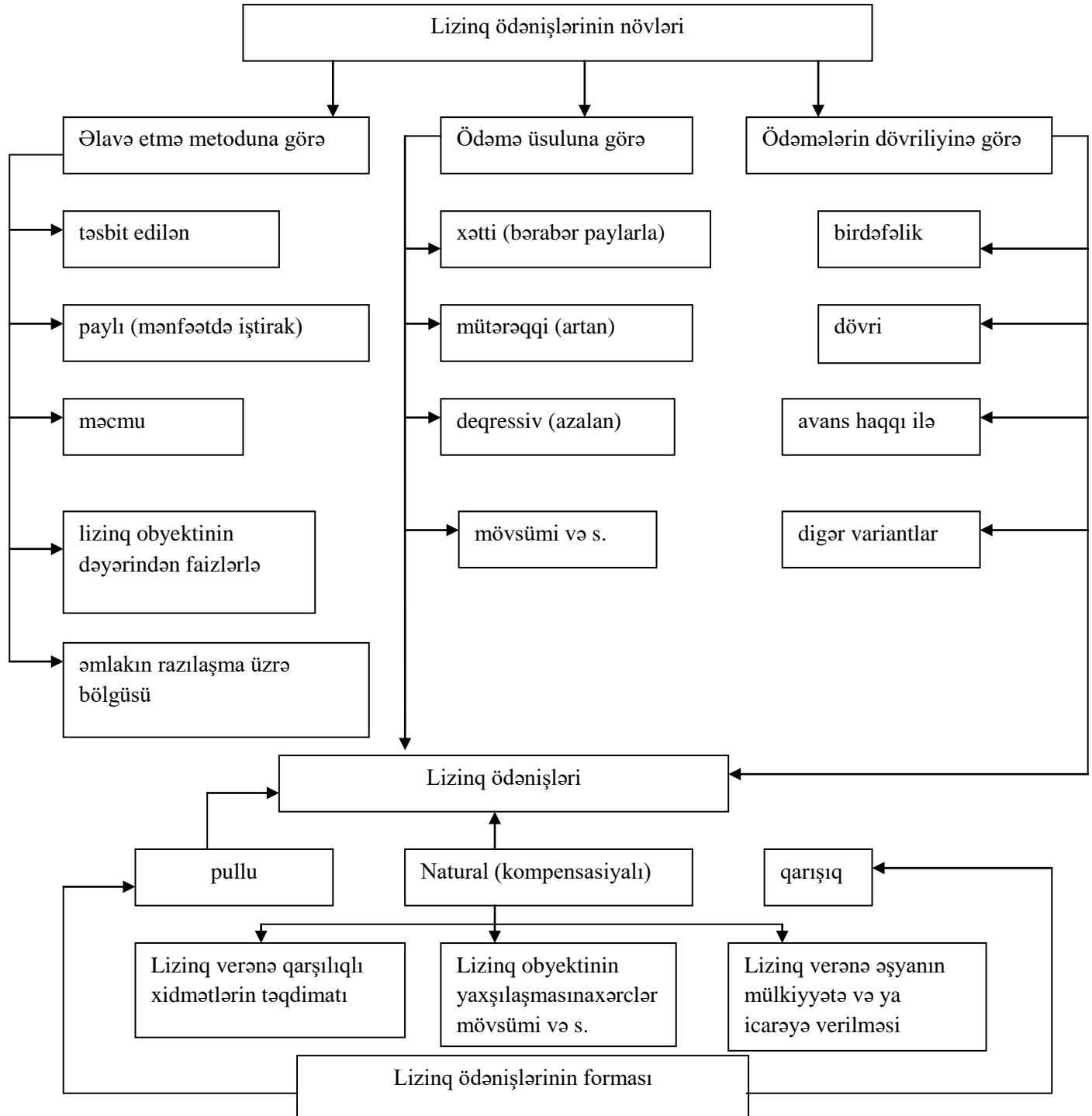
- təsbit olunmuş dərəcələr.;
- pay ödənişləri.

Bu zaman ödəmələr müəyyən olunmuş məbləğdən əvvəl olmamaqla lizinq alanın mənfəətindən və ya ümumi gəlirində iştirak etmək yolu ilə icarəyə götürülən əmlakda istehsal edilən məhsul həcmindən müəyyən pay şəklində hesablanır. Bu,

ödənişin təsbit edilməsinin sadə və əlverişli üsuludur. Amma bu işin çox mühüm nöqsanı yüksək istehsal-maliyyə nəticələri zamanı lizinq ödəmələrinin artmasıdır.

Sxem 13.

Lizinq ödənişlərinin növləri və formaları

Məlum olduğu kimi təzadlı hal ortaya çıxır. İcarədar nə qədər intensiv işləyirsə, icarədarə daha çox haqq ödəmək məcburiyyətində qalır. Bu da öz növbəsində sahibkarın motivasiyalı stimullarını azaldır.

Lizinq ödənişlərinin lizinq alanın iqtisadi vəziyyətindən asılı olaraq ödəmə üsuluna görə aşağıdakı növləri müəyyən edilir:

- xətti və ya proporsional bərabər paylar üsulu;
- mütərəqqi;
- reqressiv;
- mövsümi.

Qrafikə görə ödəmələr aşağıdakılardır:

- birdəfəlik ödəmələr;
- vaxtaşırı;
- avanslı.

Lizinq müqaviləsi bağlanarkən tərəflər konkret şəraitlərdə lizinq ödənişlərinin daha qəbul olunan variantını seçə bilərlər ki, bu da sövdələşmənin bütün iştirakçılarına qane etməlidir.

Lizinq kontraktında tərəflərin razılığı ilə aşağıdakılar müəyyən edilir:

- lizinq ödənişlərinin ölçüsü;
- həyata keçirmə forması – pul, natural və ya qarışıq;
- həyata keçirmə üsulu: bütün müqavilə müddəti ərzində bərabər gəlirli ödəmələrlə təsbit olunmuş ümumi məbləğ; razılaşdırılmış ölçüdə avansla; artan və ya azalan ölçülərdə; möhlətli lizinq ödənişləri ilə;

- ödəmələrin dövriliyi – ayda, rübdə və ya ildə bir dəfə.

Dövri lizinq ödənişlərinin hesablanması metodları maliyyə rentaları nəzəriyyəsinə əsaslanır. Lizinq ödənişlərinin ölçülərinin hesablanması lizinq növündən, ödəmələrin forma və üsulundan, habelə iqtisadiyyatın fəaliyyət şəraitindən

asılı olaraq, daha doğrusu, sabit inkişaf zamanı və ya inflyasiya prosesləri nəzərə alınmaqla müxtəlif metodlarla aparıla bilər.

Sabit iqtisadiyyat şəraitində lizinqin dəyəri obyektə amortizasiya ayırmalarının məbləğindən, kredit resurslarına görə haqdan, lizinq şirkətinin mar-cından (komissiyon ödəmələrindən), əmlak istifadəçisinə servis xidmətlərinin haqqından, ƏDV-dən, gömrük ödənişlərindən (xarici lizinqdə), risklərin sığortası məsrəflərindən və s. formalaşır.

Metodiki olaraq hər bir ödəniş elementinin hesablanması ümumdünya təcrübəsinə əsasən aşağıdakı formada aparılmalıdır:

1. İstifadə olunan obyektə amortizasiya ayırmalarının (A) hesablamaları adi və sürətli metodlarla aparılır. Adi metod lizinq obyektinin dəyərindən (D) və onun istismar müddətindən (T) asılı olaraq mövcud normalara əsaslanır;[6.20]

$$A = \frac{D}{T}$$

Sürətli amortizasiya metodundan istifadə olunarkən obyektin tam bərpasına amortizasiya ayırmaları normasını 3 dəfəyə qədər artırırırlar. Eyni zamanda, kiçik müəssisələr birinci ildə xidmət müddəti 3 ildən yuxarı olan əsas fondların ilkin dəyərinin 35%-ə qədərini sıradan çıxara bilərlər. Lizinq ödəmələrinin tərkibində amortizasiya ayırmalarının kəmiyyəti aşağıdakı düsturla hesablanır:[43]

$$A = D \times N_a \times T_e / 100,$$

burada, N_a – tam bərpaya görə amortizasiya norması, faizlə;

T_e – lizinq müqaviləsi müddəti.

2. Kredit resurslarına görə haqq (H_{kr}) aşağıdakı qaydada müəyyən edilir:

$$H_{kr} = K_{kr} \times d_{kr}$$

burada K_{kr} - lizinq sövdələşməsi üçün cəlb edilən kredit resurslarını kəmiyyəti;

d_{kr} - kredit dərəcəsi, %-lə.

$$\text{Onda } K_{kr} = \sum_{T_e} (D_{\partial} + D_s) / 2$$

Burada D_{∂} və D_s – müvafiq olaraq ilin əvvəlinə və sonuna lizinq obyektinin dəyəri.

3. Kompensasiya ödəmələrinin ölçüsü (\ddot{O}_k):

$$\ddot{O}_{kom} = K_{kr} \times d_{kom} / 100,$$

burada d_{kom} – komisyon haqqının dərəcəsi.

4. Əlavə servis xidmətlərinə görə haqq (H_x).

$$H_x = X_{ez} + X_{xid} + X_{rek} + X_s,$$

burada X_{ez} – lizinq verənin ezamiyyət xərcləri

X_{xid} - xidmətə görə (hüquq məsləhətləri, informasiya və avadanlığın istismarı üzrə xərclər)

X_{rek} – lizinq verənin reklama görə xərcləri

X_s – lizinq verənin digər xidmətlərə xərcləri.

5. Əlavə Dəyər vergisi ($\ddot{O}DV$); [6]

$$\ddot{O}DV = G \times 20 / 100,$$

burada G – $\ddot{O}DV$ tutulan lizinq sövdələşməsi üzrə gəlir.

$$G = \ddot{O}_{kom} + H_x$$

Lizinq ödəmələrinin ümumi məbləği ($L_{\ddot{o}}$)

$$L\ddot{o}=A+H_{kr}+\ddot{O}_{kom}+H_x+\ddot{O}DV+R_g$$

Burada R_g – gömrük rüsumu.

Yuxarıda qeyd edilən metodikada belə fərz edilir ki, pul məbləği istənilən vaxt anında eyni dəyərə malikdir, daha doğrusu, hesablamalar pul axınlarının diskontlaşdırılması nəzərə alınmadan aparılır.

Respublikamızda lizinq xidmətinin inkişafını daha da stimullaşdırmaq üçün lizinq şərtləri iləvə ya xüsusi olaraq lizinqə verilməsinə görə ölkəmizə idxal olunan texnoloji avadanlığın ƏDV-dən azad edilməsinə böyük ehtiyac vardır. Bu zaman verilən təklifə uyğun olaraq idxal ƏDV-si (18%) silindikdən sonra lizinq xidmətinin texnoloji avadanlıq üçün hesablanan dəyəri xeyli azalmış olacaqdır.

Lizinq ödənişlərinin tərkibinə daxil olan elementlərdən biri də lizinq sövdələşmələrinin həyata keçirilməsi üçün lizinq verənlər tərəfindən cəlb edilən maliyyə resurslarına görə ödənilən haqdır. Bu resursların dəyəri valyuta və manat kreditləri bazarında vəziyyətdən asılı olaraq tərəddüd edir.

2.3. Maliyyə lizinqi biznesinin investisiyalaşdırılmasının əlverişli formasıdır

Ölkənin iqtisadi artımının və inkişafının əsas şərti iqtisadiyyatın real sferasının maddi istehsalın investisiyalaşdırılmasıdır. İqtisadi artım və investisiya arasında qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıq vardır. İntestisiya dayanıqlı inkişaf üçün maddi əsas yaradır, hansıki nəticədə yeni kapital qoyuluşçu üçün vəsait mənbəyi hesab edilir. Aktivləri artırmadan, yaxud onun tərkibini təzələmədən kommertiya təşkilatı uzun müddət müvəffəqiyyətlə inkişaf edə bilməz. Lizinqin investisiya prosesində rolu və yerini daha yaxşı dərk etmək əvvəlcə investisiya anlayışına baxaq.

İntestisiya – gəlir (mənfəət) və sosial səmərə əldə etmək üçün sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir.

Azərbaycanda daxili imkanlar hesabına investisiya qoyuluşu qənaətbəxş olmadığı üçün, xarici investisiyaların cəlb edilməsi çoxsahəli və yüksək potensiallı Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına böyük təkan verəcək.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra bazaar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun apardığı social-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsində xarici investisiyaların rolu əvəzsizdir.[18]

Respublika hökuməti Ümumdünya bankının iştirakı ilə özəl sektorun inkişafı üçün orta müddətli investisiya proqramları işləyib hazırlamışdır. Azərbaycan xarici investorlar tərəfindən yüksək maraq mərkəzindədir. Xarici iş adamları neft sektorundan başqa respublika infrastrukturuna ucuz intellectual və iş qüvvəsinin cəlb edildiyi qabaqcıl sahələrinə də maraq göstərirlər. Dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də Azərbaycana xarici investisiyaların cəlb edilməsidir. Bunun üçün çalışmaq lazımdır ki, respublikamızda iqtisadi, social-psixoloji və siyasi şərait investorlar üçün əlverişli olsun, əgər belə olarsa ölkə iqtisadiyyatına kapital qoyuluşunun həcmi artar və gələcək iqtisadi inkişaf üçün geniş perspektivlər açılır. İnvestorlar üçün əlverişli hüquqi və təşkilati şəraitin yaradılması, kommertiya risklərinin azaldılması hesabına ölkənin nüfuzunun yüksəldilməsi, dünya kapital bazarında reklam informasiyasının yaradılması dövlətin xarici investisiyaların cəlb olunması sahəsində həyata keçirdiyi vacib siyasətdən irəli gələn əsas məsələlərdir.

Ölkədə hüquqi və iqtisadi qanunvericilik aktı ilə tənzimlənən xarici investisiya qoyuluşları respublika iqtisadiyyatına xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl texnika, texnologiyanın və idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunma vasitəsidir.

Respublika iqtisadiyyatına xarici investisiyaların artırılması, milli iqtisadiyyatın inkişafında iqtisadiyyata struktur dəyişikliklərin edilməsində, ixrac yönümlü məhsul istehsalının çoxaldılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycanca üz tutan xarici iş adamları arasında qeyri-neft sektoruna sərmayə qoyanların sayı getdikcə artır. Nəticədə xarici investisiyaların ümumi həcmində qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi ilbəlil çoxalır

Hazırda Azərbaycan Respublikasında dünyanın iri neft şirkətlərindən – BP, LUKOyl, Statoyl, Ekson, İtoçu, Yunokolla yanaşı, «Baku Stell Co», «Evro-pean-Tobako», «Azərsun», «Göytürk», «Barmek», «Satel», «Azərsell», «Bak-sell » və s. xarici sərmayə ilə işləyən müəssisələri də yaxşı tanıyırlar.

Hətta bu şirkətlərin çoxu indi təkəcə Azərbaycanın daxili bazarı üçün məhsullar istehsal etmir, onların istehsal etdikləri bir çox sənaye məhsulları yaxın və uzaq xarici ölkələrə ixrac olunur.

Azərbaycandakı mövcud ictimai-siyasi sabitlik, dayanaqlı iqtisadi inkişaf və sahibkarların hüquqlarını qoruyan mükəmməl qanunvericilik bazasının olması ölkə iqtisadiyyatına xarici kapital axınının güclənməsinə gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla sıx əlaqələr yaradıb, bir sıra beynəlxalq saziş və müqavilələrə qoşulub, MDB, iqtisadi Əməkdaşlıq Birliyi, Qara dəniz sahili ölkələr birliyi, Xəzərsahili dövlətlərin birliyi, Ümumqafqaz evi, GUAM kimi iqtisadi birliklərə daxil olub. Beləliklə, ölkənin xarici iqtisadi əlaqələri dinamik inkişaf edir, dünya iqtisadi sisteminə qovuşması sürətlənir. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə geniş əməkdaşlıq əsasında ölkə iqtisadiyyatına ayrılan kreditlərin həcmi artır. 1995-ci ildə Azərbaycan hökuməti və Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) arasında ilk inkişaf proqramı imzalanmışdır və onun həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana 117 milyon dollar məbləğində vəsait ayrılmışdır. Həmin ildə Dünya Bankından (DB) reabilitasiya krediti adı ilə Azərbaycanın tədiyyə balansının dəstəklənməsinə 61 milyon dollar maliyyə vəsaiti yönəldilmişdir.[19]

Kənd təsərrüfatının inkişafı və kreditləşməsi layihəsinin həyata keçirilməsi məqsədilə DB-nin ayırdığı 33.65 milyon dollar kredit vasitəsilə Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin 10 regional torpaq qeydiyyatı mərkəzi yaradılmış və onların səmərəli fəaliyyəti təşkil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının sabiq prezidenti Heydər Əliyevin imzaladığı «Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında» 28 sentyabr 2002-ci il tarixli fərman sahibkarlığın inkişafı istiqamətində bir sıra islahatların aparılmasına təkan vermişdir.

Bazar münasibətləri əsasında milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafında, daxili bazarın yerli xammala əsaslanan məhsullarla zənginləşməsində, yeni iş yerlərinin açılmasında, əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında, sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasında və digər sosial-iqtisadi problemlərin həllində sahibkarlıq fəaliyyəti çox böyük rol oynayır. Son illər Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı böyük miqyaslı və strateji əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilib. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi, aqrar islahatın həyata keçirilməsi, müxtəlif mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarının yaradılması sahibkarlıq fəaliyyətinin və bütünlüklə milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafına təkan vermişdir. Ardıcıl aparılan genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar nəticəsində 1996-cı ildən başlayaraq iqtisadi geriləmənin qarşısı bircəfəlik alınmış və sonrakı dövrdə iqtisadiyyatda nəzərə çarpacaq irəliləyişlər baş vermişdir [19].

Məlumdur ki, maliyyə lizinq investisiya proseduru ifadə edir, nəticədə hansıki pul vəsaiti əsas istehsal vasitələrinə qoyulur, yəni müəssisənin əsas kapitalına onların qoyulması həyata keçirilir. Bununla belə qeyd etməliyik ki, lizinqdə investisiyalaşdırmanın müəyyən xüsusiyyətləri vardır. Pul (xüsusi, yaxud borc) lizinq şirkəti (lizinqverən) tərəfindən alınan əmlaka – müqavilə obyektinə qoyulur, sonra o mülkiyyətçiyə çevrilir, ancaq onu əsas vəsait kimi istifadə etmir, bu əmlakı müvəqqəti müəssisənin (lizinqalanın) sərəncamına, istifadəsinə verir. Həmin müəssisə

(lizinqalan) öz növbəsində göstərilən əmlakın dəyərini lizinq şirkətinə (lizinverən) ödəyir və onu müqavilənin müddəti ərzində əsas istehsal vasitələri kimi istifadə edir. Buna görə də belə müəssisənin fəaliyyətinin planlaşdırılması strategiyası və taktikası qarşıda duran məqsədə nail olmağın yollarının kompleks texniki iqtisadi və təşkilati təminatını əks etdirən investisiya proqramı əsasında qurulur. Bir qayda olaraq bu proqram marketinq, təchizat və istehsalın təşkili üzrə mütəxəssislər, hüquqşunas, iqtisadçı-maliyyəçilərin iştirakı ilə hazırlanır. İqtisadçı-maliyyəçi proqramda əks olunmuş informasiyalar əsasında hazırlanmış investisiya strategiyasında zəruri resursların, məsrəflərin, gözlənilən maliyyə nəticələrinin və müəssisələrinin və müəssisənin fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi aparılır.

İnvestisiya proqramının tərtib olunmasının tamamlayıcı mərhələsi seçilmiş istehsal, marketinq siyasətinin daha effektiv reallaşdırılmasını təmin edən investisiya strategiyasının seçilməsi sayılır. İnvestisiya strategiyasının işlənilib hazırlanması və qiymətləndirilməsi nəzərdə tutur: qeyd olunan proqramın həyata keçirilməsi üçün lazımi investisiyanın həcmi müəyyənləşdirilməsi; vaxta görə, yəni qoyulmuş dövrü üzrə investisiyanın bölgüsü; seçilmiş investisiya strategiyasında müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili; investisiyanın iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Hazırlanmış investisiya proqramını həyata keçirmək üçün lazımi investisiyanın ümumi həcmi müəssisənin resurslarının yaradılması və artırılmasına eyni vaxtda xərclərin məbləğini ifadə edir. Müəssisənin investisiyası investisiyalaşdırma mənbələri ilə təmin edilməlidir, onların içərisində xüsusi və borc vəsaitləri ayırmaq olar

İnvestisiyalaşdırma strategiyasının seçilməsi, yəni investisiyanın dinamikası və vəsaitin ayrı-ayrı mənbələri arasındakı nisbət müəssisənin maliyyə dayanıqlığının

və investisiyanın iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi mövqeyindən həyata keçirilməlidir.

Müəssisənin maliyyə qiymətləndirilməsi üçün sistem göstəricilərdən istifadə olunur. Likvidlik, tədiyyə qabiliyyəti, mənfəətlik, habelə aktivlərdən və səhmdar kapitaldan istifadənin vəziyyəti,

Sadalanın göstəricilərə uyğun olaraq müəssisənin maliyyə dayanıqlığını təmin edən investisiya strategiyasının seçilməsi investisiyanın iqtisadi səmərəliliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

İnvestisiyanın səmərəliliyi dedikdə, istehsal və investisiya resurslarının kəmiyyət və keyfiyyət çərçivəsində qoyulan məqsədə uyğun nəticənin təminatının reallığı başa düşülür, yəni investisiyanın səmərəliliyi – qoyulan vəsaitin nəticəlilidir. Səmərəliliyin qiymətləndirilməsi üçün müəssisənin qarşısında duran məqsəd xarakterizə edən müxtəlif meyarlar və investisiya strategiyasının seçilən meyarına uyğunluq dərəcəsini müəyyənləşdirən göstəricilər tətbiq edilə bilər.

İnvestisiyanın iqtisadi səmərəliliyi statistik və dinamik hesablama metodlarından istifadə etməklə qiymətləndirilə bilər.

Qiymətləndirmənin statistik investisiya variantlarının bütün layihə müddəti ərzində deyil, yalnız bir ildə müqayisəsini əsaslanır, hansıki adətən müəssisənin tam istehsal gücü ilə işlədiyi bir il çoxalır. Bərabər şəraitdə səmərəliliyi qiymətləndirmək üçün mütləq göstəricilərdən istifadə oluna bilər, ən az investisiya xərci tələb olunan, yaxud yüksək illik mənfəətin alınmasını təmin edən variant əsas götürülür. Lakin statistik metodlarda nisbi rentabellik göstəricisindən daha geniş istifadə olunur.

Dinamik hesablama metodları vaxta görə pulun dəyərinin dəyişilməsi konsepsiyasına və həm də maliyyə rentası nəzəriyyəsinə əsaslanır.

Maliyyə rentası - iki ardıcıl ödənişlər arasındakı daimi vaxt intervalı və müsbət ölçülü ödəniş axınıdır. İnvestisiya proqramının həyata keçirilməsi nağd

vəsaitin : xalis gəlir və investisiya məsrəflərinin hərəkət göstəricilərindən ibarət ödəniş axını kimi təsəvvür etmək olar.

Xalis gəlir dedikdə, müəyyən zaman kəsiyində alınan gəlirdən onun alınması ilə əlaqədar ödəniş çıxıldıqdan sonra qalan hissə başa düşülür.

Müxtəlif investisiya variantları üçün maliyyə rentasının müqayisəsi onun reallaşdırılmasının bütün müddəti ərzində, yaxud ödənilmənin seçilmiş optimal müddəti ərzində həyata keçirilir. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, dəyər vaxtaşırı dəyişə bilər; risk mövcuddur ki, pul gələcəkdə alınmaya bilər; inflyasiya nəticəsində pul vəsaiti dəyərdən düşə bilər. Deməli müəyyən dövr ərzində investisiyanın müxtəlif variantlarının müqayisəsi üçün hansısa seçilmiş vaxt anına, dəyərin dəyişilməsini nəzərə almaqla, ödəniş axınıni gətirmək zəruridir. Daha doğrusu, ödəniş axınının miqdarının cari dəyərini, yaxud müasir miqdarını hesablamaq lazımdır.

Dinamik metodlar əsasında hesablanmış rentabellik göstəricisi xalis gəlirin investisiya məsrəflərinə olan nisbəti ilə müəyyən edilir. Dinamik metodlardan istifadə etməklə kapital qoyuluşunun ödənilmə müddəti investisiyanın qaytarılma müddəti kimi müəyyən edilir.

İnvestisiya proqramlarının texniki-iqtisadi mümkünlüyü və onların səmərəliliyi texniki, iqtisadi, təşkilati, sosial və digər qərarlarla, investisiya layihələrinin rəqabət qabiliyyəti ilə müəyyən edilir investisiya layihəsinin ixtira və kəşflərdən prinsipial fərqi onun yararlılıq funksiyası və sosial , yaxud iqtisadi əhəmiyyəti adlanır. Həm də ixtira və kəşflər bu keyfiyyətə o vaxt malik olur ki, investisiya layihəsinin əsası olur.

Yeniliklərin təhlilində ekspert qiymətləndirmə metodundan istifadə məqsədə müvafiq sayılır. investisiya proqramlarındakı informasiyaların təhlili nəticəsində ekspert yenilikləri kəmiyyət və keyfiyyətinə görə təsnifləşdirir, onu təqribi qiymətləndirir, sonra göstərilən informasiya vahid mövqedən onun qiymətləndirilməsi üçün sistemləşib toplanır və emal edilir. Bu zaman istifadə

imkanı müəyyənləşdirilir, həmçinin həmin proqramların iqtisadi, sosial və ekoloji əhəmiyyətinin inteqrallaşdırılmış qiymətləndirilməsi aparılır.

Yeniliklərin seçilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsinin obyektivliyini təmin etmək üçün həmçinin onların çoxkriteriyalı təsnifatı mövcuddur. Yeniliklər, bir qayda olaraq, istehsal fəaliyyətinə, istehlak, sosial və ekoloji mühitə təsir edirlər.

Sənayenin baza sahələrində real reallaşdırıla bilən yeniliklər daha yüksək effektiv sayılır. Yeniliklərin çoxmeyarlı qiymətləndirilməsi zamanı mümkün meyarlar kimi qəbul edilir: yenilik dərəcəsi; komplekslik; reallaşdırmaya hazırlıq dərəcəsi; effektivlik; başqa meyarlar.

İnvestisiya layihəsini yaradarkən onun əhəmiyyəti və reallaşdırmadan alınacaq səmərəliliyi qiymətləndirmək zəruridir.

İstənilən investisiya layihəsinin əsasənə biznes-plan təşkil edir. Biznes-plan qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağı təmin edən sahibkarlıq fəaliyyətinin vaxtını göstərən, əvvəlcədən qeyd olunan və praktiki keçirilə bilən razılaşdırılmış sistemdir. Biznes-plan sahibkarın özünə fəaliyyətin əsaslandırılması, etibarlı, reallaşdırılması şəhadətnaməsi kimi lazımdır. Biznes-planın olması həmçinin planlaşdırılan əməliyyatın və onun təşkilatçısının keyfiyyətini bildirir və eyni zamanda görülməli iş üçün əlverişli fon yaradır.

Fəsil 3. Biznesin inkişafında lizinqin rolu

3.1 Lizinq əməliyyatlarının sahəvi aspektləri

Beynəlxalq təcrübəyə görə dünyada sənaye avadanlığının, təyyarələrin, gəmilərin, hesablama texnikasının və cihazların lizinqən populyar lizinqdir. Müxtəlif ölkələrdə lizinq əməliyyatlarının obyektləri onların tutduqları xüsusi çəkiyə görə fərqlənirlər. Məsələn, Almaniyada sənaye avadanlığı üzrə lizinq sövdələşmələri cəmi 15% təşkil etdiyi halda, Fransa və İtaliyada lizinq əməliyyatlarının 40-50%-i sənaye avadanlığının payına düşür. Bunun əvəzində Almaniyada lizinq sövdələşmələrinin əsas obyektləri avtomobillər (50%), kompüter və ofis avadanlıqlarıdır (11%). Yaponiyada lizinq əməliyyatlarının 70%-dən də çox hissəsi informasiya sistemi və kompüterlərlə əlaqədar həyata keçirilən sövdələşmələrin payına düşür. Rusiya Federasiyasında isə lizinq əməliyyatlarının sahəvi strukturunda əsas yeri maşınqayırma (11%), kimya-meşə-texnika kompleksinin (10%) məhsulları tutur [10.11.12].

Respublikamızda lizinq alanların təxminən 60%-i kiçik müəssisələrdir və lizinq ödəmələrinin ümumi məbləğində kommission haqqının payı orta hesabla 10%-ə qədərdir. Azərbaycanda lizinq münasibətləri daha çox tikintidə, yeyinti və yüngül sənayedə, kənd təsərrüfatı və daşınmaz əmlak sahəsində tətbiq olunur.

Bütün sahələrdə lizinq əməliyyatları vahid mövcud qanunvercilik əsasında aparılmasına baxmayaraq, lizinqin predmeti və növünün özünəməxsusluğu ilə deyil, həm də dövlət dəstəyinin müxtəlif səviyyəsi ilə bağlı müəyyən təşkilati – iqtisadi və texnoloji xüsusiyyətlərə malikdirlər.

Respublikamızda 1992-ci ilin yanvarından etibarən qiymətlərin liberallaşdırılması aqrar-sənaye kompleksində maddi texniki bazasının pisləşməsinə səbəb oldu. Kollektiv aqrar müəssisələrin, şəxsi fermer təsərrüfatlarının əksəriyyəti zəruri kənd təsərrüfatı texnikasını ala bilmirdilər. Əsas fondların mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlməsi prosesi artmışdı. Bununla əlaqədar texnikanın həddən artıq

yüklənməsi artırdı ki, bu da kənd təsərrüfatı işlərinin yerinə yetirilməsi müddətinin artmasına və xeyli həcmdə məhsulun yığılıb qalmasına səbəb olurdu.

Fermerlərin çoxu bahalı ehtiyat hissələrini almaq üçün vəsait çatışmadığından texnikanı təmir etdirmir, mineral gübrələr, hətta toxum almaq üçün maliyyə vəsaitləri çatmırdı.

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin böhrandan çıxarılması və inkişaf etdirilməsində ən mühüm istiqamətlərdən biri lizinq fəaliyyətinin təşkili oldu. ASK sferasında lizinqin üstünlüyü dövlət tənzimlənməsinin müxtəlif formalarının: vergi və kredit güzəştlərini nəzərdə tuturdu.

Kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün müasir texnika, texnoloji avadanlıq və yüksək məhsuldarlıq damazlıq cins heyvanların əldə edilməsinin ən sadə, sərfəli və əlverişli forması maliyyə lizinqidir, hansıki məqsədli maliyyələşdirmənin xüsusi növü hesab edilir. Maliyyə lizinqin əmlakın dəyərinin tam ödənilməsi ilə əmlakın lizinqə verilməsi deməkdir. Bu halda əmlakın müvəqqəti istifadə müddəti davamlılığına görə istismar müddətinə və əmlakın dəyərinin çox hissəsinin amortizasiya müddətinə yaxınlaşır. Müqavilə müddətində lizinqverən lizinq ödənişləri hesabına əmlakın bütün dəyərini özünə qaytarır və lizinq fəaliyyətindən mənfəət əldə edir. Maliyyə lizinqində texniki xidmət və sığorta üzrə öhdəlik lizinqalanın üzərinə düşür.

Maliyyə lizinqinin üstün cəhətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- kənd təsərrüfatı istehsalçılarının tələbatına uyğun olaraq müxtəlif dəyərli müasir maşın, texnika və digər istehsal vasitələrinin əldə edilməsi imkanı;
- servis xidmətlərinin geniş infrastrukturu hesabına istehsalın texniki silahlanma səviyyəsinin daim yüksəldilməsi imkanı;
- icarə haqqının təcili ödənilməsini tələb etmədən maşın və avadanlıqların göndərilməsinin yüzfaizli kreditləşdirilməsinin nəzərdə tutulması;
- texnika və avadanlığın alınması zamanı əmtəə bazarının dəyişilməsinə operativ reaksiya vermək qabiliyyəti;
- lizinq haqqının ödənilməsində bərabərliyin təmin edilməsi, hansıki inflyasiya prosesinin nəticələrini yumşaldır.

Aqrobiznesin kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün çoxlu üstünlükləri vardır ki, ona aşağıdakıları aid etmək olar:

- tələb olunan maşın, avadanlıq və texnikanın sərfləri qiymətlə alınması;
- lizinqə verilən texnoloji avadanlıqların dəyərində sonradan yaranacaq mümkün inflyasiyanın nəzərə alınmaması və nəticədə istehsal xərclərinə qənaət edilməsi;
- aqrobiznesdə ticarət əlavəsi aşağı, kreditləşmənin isə uzunmüddətli olması;
- mürəkkəb şəraitdə belə müəssisənin tədiyyəqabiliyyətinə malik olması;
- kənd təsərrüfatı texnikasının istehsalı üzrə ixtisaslaşmış şirkətlərin inkişafına stimül yaradılması.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 23 oktyabr 2004-cü il tarixli 466 nömrəli sərəncamı əsasında “Aqrolizinq” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdır. “Aqrolizinq” ASC-nin əsas funksiyaları kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına maddi-texniki xidmətlər göstərməkdən, onları yeni texnika və texnoloji avadanlıqlar, ehtiyat hissələri, mineral gübrələr, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə preparatları ilə təmin etməkdir. Hazırda cəmiyyətin tabeliyində 55 rayon aqroservis filialı və onların nəzdində 100-dən çox mexanikləşdirilmiş dəstə, 4 regional təchizat bazası və 3 logistik gübrə bazası fəaliyyət göstərir.

“Aqrolizinq” ASC-yə 2005-2012-ci illər ərzində Dövlət büdcəsindən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan və Dövlət Neft Fondundan, habelə Yaponiya hökumətinin ayırdığı qrant hesabına 370,63 milyon manat maliyyə vəsaiti ayrılmışdır. Ayrılmış və təkrar istifadə vəsait hesabına müxtəlif markalı 1033 ədəd taxıl biçən kombayn, 4252 ədəd traktor, 164 ədəd ekskavator, 8960 ədəd traktora qoşulan kənd təsərrüfatı texnikaları, 9 dəst süd zavodu avadanlıqları, 23 dəst soyuducu kameraları, 8 dəst qarışıq yem istehsal zavodu avadanlıqları, kənd təsərrüfatı texnikalarına lazım olan ehtiyat hissələri, dəzgahlar

alınmışdır. Bundan başqa 254,8 ton azot, superfosfat və nitroammofoska gübrələri, 294,3 min litr pestisidlər, 7 min ton birinci resroduksiya və 189 ton elit buğda toxumu alınmış, 770 baş cins damazlıq heyvanlar gətirilmiş, respublikanın 34 rayonuna və 81 nəfər sahibkara satılmışdır.

“Aqrolizinq” ASC Kənd təsərrüfatı, İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirlikləri, həmçinin Satınalmalar üzrə Dövlət Agentliyi ilə birlikdə sıx əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərir. Cəmiyyət öz fəaliyyət dairəsini ildən-ilə genişləndirmiş, aqrar istehsalçılara lizinq xidmətləri göstərmiş və nəticədə onun aktivləri və kapitalının dəyəri sürətlə artmışdır.

“Aqrolizinq” ASC-nin fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı müəssisələrindən ziyanla işləyənlərin sayı və sahənin ümumi müəssisələri içərisində xüsusi çəkisi əhəmiyyətli dərəcədə azalmış, kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliği yüksəldilmişdir.

Aqrar sahənin innovasiya inkişafı üçün onun müəssisələrinin maliyyə dayanaqlığı əsas şərtidir. ASK sferasında aktiv fəaliyyət göstərən maliyyə institutu aqrar lizinq şirkətləridir. Aqrolizinq mexanizminin tətbiqi kənd təsərrüfatı müəssisələrinə, kəndli (fermer) və şəxsi yardımçı təsərrüfatlara imkan verir ki, kənd təsərrüfatı texnikasını və mütərəqqi texnologiyaları operativ şəkildə alsın və istifadə etsin. Lizinq mexanizmi maliyyələşdirmə və kreditləşdirmənin mövcud ortamüddətli və uzunmüddətli proqramını tamamlamaqla ASK müəssisələrinin texniki silahlanma səviyyəsinin yüksəldilməsi probleminin həlli üçün ən effektiv alətdir.

3.2. Maliyyə lizinqinin təşkilati-idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi

Lizinq xidmətinin səviyyəsi, növü, ölçüsü, kommersiya təşkilatlarının tipi və mövcud təcrübəyə görə lizinq prosesinin idarə olunması müxtəlif cür ola bilər. Lizinq əməliyyatlarının hazırlanması və reallaşdırılması üzrə bütün əməliyyatlar məhsul istehsalçısı kimi müəssisənin istehsal bölməsi tərəfindən yerinə yetirilir. Bu, texnikanın satışını operativ şəkildə təşkil etməklə, lizinq alan tərəfindən onun keyfiyyətli təmirini və xidmətini təşkil etməyə imkan verəcəkdir. Lakin istehsal olunan məhsulun həcmində lizinq payının artması ilə əlaqədar bu təşkilati forma iştirakçıların iqtisadi maraqlarına uyğun olmaya bilər. Buna görə də müəyyən mərhələdə daha yüksək idarəetmə səviyyəsindən istifadəyə ehtiyac yaranır. Bu cür idarəetmə səviyyəsini təmin etmək müəssisə, banklar, eləcə də müxtəlif lizinq şirkətləri formasında təmsil olunan xüsusi ixtisaslaşmış sahələrin marketinq xidmətləri tərkibinə daxil edilə bilən müstəqil bölmələrin imkanı daxilindədir [18].

Lizinq şirkətini yaratmaq üçün ilk öncə onun statusunu müəyyənləşdirmək lazımdır. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə lizinq müəssisələri açıq tipli səhmdar cəmiyyətləri formasında yaradıla bilər. Bu səbəbdən ölkənin bir sıra lizinq şirkətləri MMC və QSC kimi qeydiyyatda alınmışdır. Çox zaman yaradılan lizinq şirkətlərinin məqsədi əmlakın lizinq şirkəti tərəfindən əldə edilməsi və onun sahibkara verilməsiylə mənfəət əldə etməkdir..

Qanunvericiliyə görə lizinq müəssisələri yaradılarkən lizinq ödəmələri maliyyə lizinqi müqavilələrinə görə ƏDV-yə cəlb olunmur. Lizinq verənin mənfəətdən vergi məbləğini hesablayarkən vergitutma bazası kimi lizinq ödəməsindən lizinq əmlakı dəyərinin qaytarılan məbləği, lizinq sövdələşməsinin investisiyalaşması üçün lizinq verən tərəfindən cəlb edilmiş kreditə görə faiz məbləği, habelə lizinq verənin xidmət maya dəyərinə müəyyən olunmuş qaydada aid edilən xərclərin məbləği çıxılmaqla yerdə qalan məbləğ qəbul edilir.

Əmlakın qeydiyyatının kimin adına həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq lizinq əmlakının əldə edilməsinə vergi ödəmək öhdəliyi bu lizinq müqaviləsinin istənilən tərəflərindən birinin üzərinə düşə bilər. Lizinq müddəti bitəndə lizinq əmlakına mülkiyyət hüququnun lizinq alana keçməsi halında, eləcə də lizinq müddətinin sonunda lizinq əmlakının qaytarılması halında təkrar vergi ödənilməsi aparılmır [6].

Lizinq müqaviləsinə görə lizinq əmlakı hansı iştirakçının balansındadırsa, əmlak vergisini o iştirakçısı ödəyir. Əgər lizinq müqaviləsində lizinq müddəti başa çatdıqda əmlakın geri qaytarılması nəzərdə tutulmayıbsa, lizinq əmlakına gömrük rüsumları və vergilər operativ beynəlxalq lizinq müqaviləsinə görə tutulmur. Lizinq müqaviləsində müqavilə müddətinin sonunda Azərbaycan tərəfindən və ya Azərbaycan tərəfinə mülkiyyət hüququnun keçidi nəzərdə tutularsa, onda beynəlxalq maliyyə lizinqi müqaviləsi üzrə lizinq əmlakına gömrük rüsumları və vergilər tutulur [6].

Müəyyən birşəraitə uyğun olaraq lizinq xidmətinin nəzərdən keçirilən idarəetmə formaları konkret lizinq növünə əsasən müxtəlif kombinasiyalar yaratmaqla zamana və məkana görə eyni vaxtda mövcud olurlar. Lizinq firmalarının yaradılması çox zaman qoyulan kapitalla mütənasib olaraq mənfəətin alınmasında maraqlı iştirakçılar tərəfindən təmin edilir. Texniki vəsaitlərə artan tələb lizinq müqavilələrinin həcmi artırmaqla lizinq şirkətlərinin iriləşdirilməsi və ixtisaslaşdırılmasına səbəb olmaqla müstəqil strukturların yaradılmasını stimullaşdırır. Çox güman ki, lizinq şirkətlərinin yeni fəaliyyət sferaları təşkilati strukturu qəlizləşdirir. Bazarın tələbatı nəzərə alınmaqla lizinq xidmətində təşkilati struktur tərəqqini təmin etməklə yenidən qurulur.

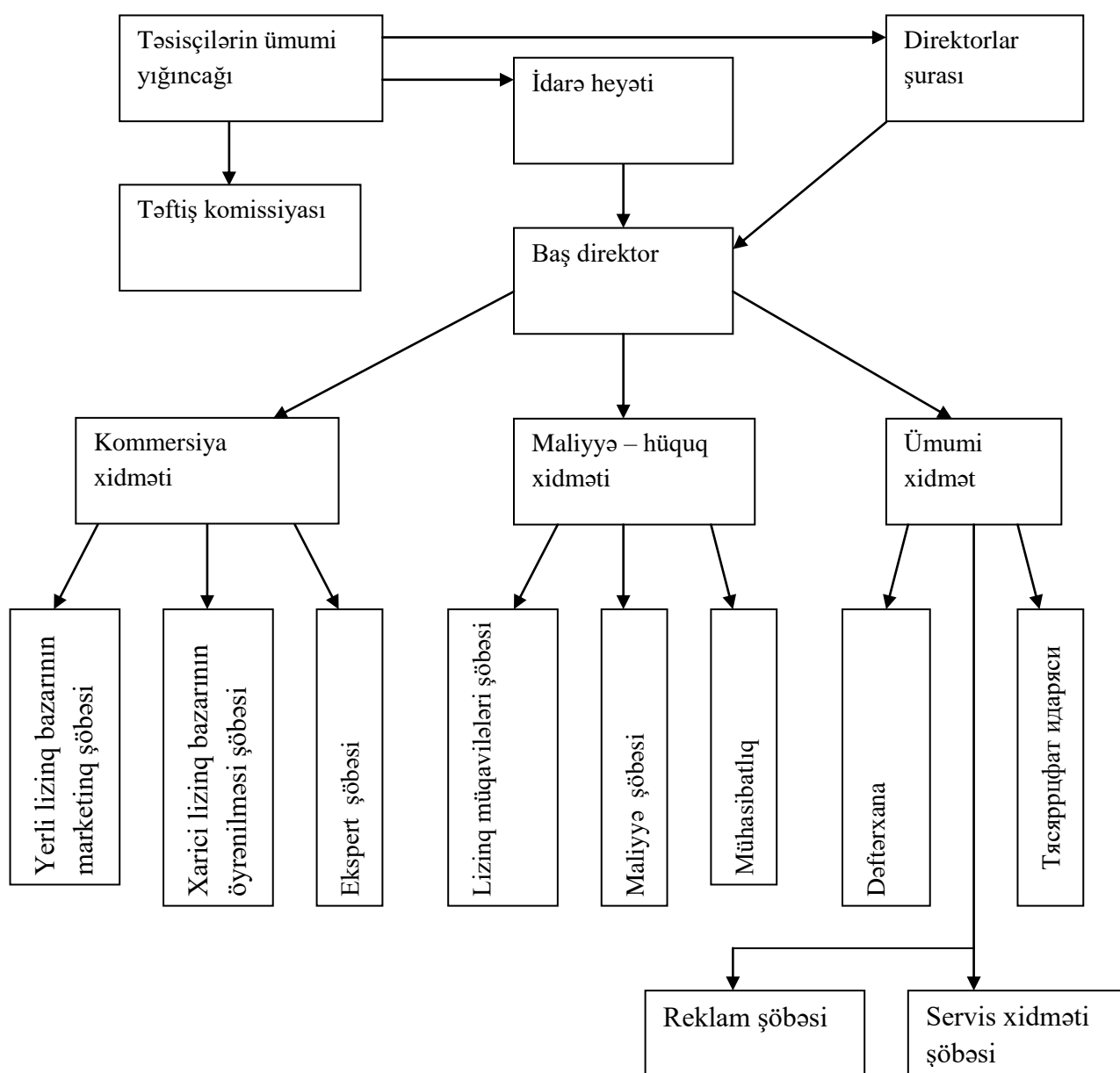
Lizinq şirkətinin yaradılması haqqında qərar qəbul edildikdən sonra hazırlıq və təşkilati tədbirlərin aparılması təşkilati-hüquqi formanın seçilməsindən sonrakı

mərhələlərdir. Lizinq şirkətinin fəaliyyət göstərməsi xüsusiyyətləri onun yaradılması və qurulması zamanı nəzərə alınır.

Lizinq şirkətinin daxili təşkilati strukturunun qurulması və adekvat idarəetmə orqanları sisteminin formalaşması şirkətin fəaliyyətinin keyfiyyətli fəaliyyətini təmin edir (sxem 14).[7]

Sxem 14.

Lizinq şirkətinin nümunəvi təşkilati strukturu

Lizinq şirkətinin strukturunda maliyyə direktoru, kommersiya məsələləri üzrə direktor vəzifələri də (baş direktordan başqa) nəzərdə tutula bilər. Kommersiya-vasitəçi əməliyyatların marketinq tədqiqatı, texniki vasitələr lizinqinə müqavilələrin tərtib edilməsi, xarici ticarət və lizinq təcrübəsinin araşdırılması məsələləri kommersiya direktorunun səlahiyyətlərinə aiddir. İnvestisiya layihələrinin təhlilini aparmağa və texniki səviyyəyə, istehlak və konyunktur imkanları barədə rəy hazırlamağa malik olan ekspertlər qrupu kommersiya xidmətinin tərkibində ola bilər. Lizinq əməliyyatlarının maliyyə təminatı, borc vəsaitləri bazarının öyrənilməsi və müqavilələrin maliyyə təftişi ilə əlaqədar məsələlər, lizinq şirkətinin iqtisadi fəaliyyət göstəricilərinin müəyyən edilməsi və müştərinin araşdırılması isə maliyyə direktorunun səlahiyyətlərinə aiddir.

Səhmdarların tipindən, iqtisadi fəaliyyət sferasından, müqavilələrin və əmlakın tipindən və fəaliyyət zonasından asılı olaraq lizinq şirkətinin təşkilati strukturu dəyişir. Buna görə də təşkilatların və onun təsisçilərinin məqsəd və vəzifələri şirkətin quruluşuna adekvat olmalıdır. Lizinq şirkətləri biznes fəaliyyəti inkişaf etdikcə bir qayda olaraq hüquqi şəxs roluna malik qız və asılı cəmiyyətlər yaradırlar.

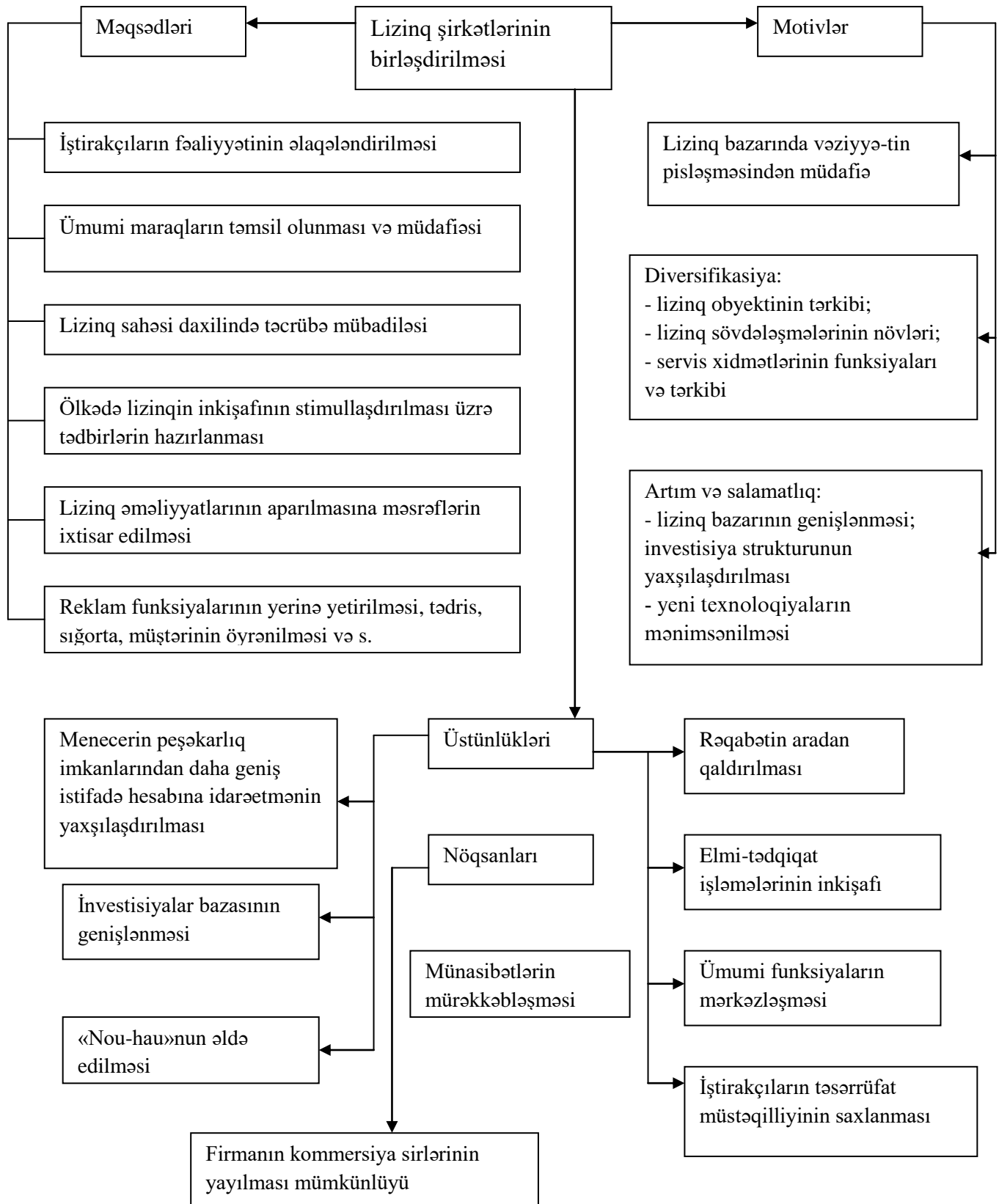
Qız bankların iştirakı ilə bərabər qərb lizinq şirkətləri, sığortaçıları cəlb etməklə çoxtərəfli investisiyalaşmanı nəzərdə tutan lizinq sövdələşməsi sxeminə daxildir. Lizinq şirkətinin maliyyə vəziyyəti bu vəziyyətə görə təyin edilir. İlkin olaraq, sürətli amortizasiya müddəti ilə və investisiya kreditlərinə görə vergitutma üzrə güzəşt alınması imkanları ilə şərtlənən lizinqin müddəti üç ilə təyin edilir. İkincisi isə, rüblük, bəzən isə aylıq və ya illik olaraq təcbirləşdirilən ödəmələrin dövriliyi müəyyən edilir.

Sahə assosiasiyaları və digər birliklər şəklində müqavilə əsasında könüllü birləşmələrin yaradılması və inkişafını nəzərdə tutan lizinq şirkətləri yüksək tempə inkişaf edir (cədvəl 1 və sxem 15).[25]

Cədvəl 1.***Lizinq şirkətləri assosiasiyasının (ittifaqının) ümumi səciyyəsi***

№	Göstəricilər	Xarakteristika
1	Göstəricilər	Lizinq şirkətləri və digər təşkilatçılar
2	Təsisçilər	Təsis müqaviləsi və nizamnamə
3	Təsis sənədləri	Hüquqi şəxs – qeyri-kommersiya təşkilatı. Lizinq fəaliyyətinin növü və təşkilati forması göstərilməklə
4	Status	Təsisçilərin haqları Lizinq fəaliyyətindən gəlirlər
5	Vəsait mənbələri	İttifaqın üzvləri və işçi orqanlar nizamnaməyə uyğun olaraq həyata keçirirlər.
6	İdarəetmə	İttifaq öz üzvlərinin öhdəliklərinə görə cavab vermir. İttifaqçılar birliyin öhdəlikləri üzrə subsidiar məsuliyyət daşıyırlar
7	Birlik üzvlərinin hüquqları	Lizinq xidmətlərindən pulsuz istifadə. Hələ 2 il də subsidiar məsuliyyət saxlamaqla birlikdən çıxmaq. Birliyin idarəetmə orqanları öz üzvlərinə münasibətdə sərəncam vermək hakimiyyətinə malik deyillər.
8	Əmlakın istifadəsi	Nizamnamə vəzifələrinə nail olmaq üçün. Birliyin ləğvi zamanı vəsaitlərin qalığı iştirakçılar arasında bölüşdürülmür.
9	Yeni üzvlərin Qəbulu	Bütün iştirakçıların yekdil qərarı ilə
10	Birlikdən çıxmaq	Maliyyə ili qurtardıqdan sonra yol verilir

Sxem 15.

Lizinq münasibətləri sistemində birliklər

3.3. Biznesdə lizinqin təkmilləşdirilməsi yolları

«Lizinq xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun yaradılmasından 10 ildən çox müddət keçməsinə baxmayaraq bu sahədə indiyə qədər kifayət qədər inkişafa nail olunmamışdır. 2000-ci ildə yeni MM-nin yaradılması lizinqin mülki-hüquqi tənzimlənməsində müəyyən ziddiyyətlərin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. Belə ki, əlverişsiz vergi mühitinə görə müştərilər lizinq xidmətinə bank kreditindən daha çox vəsait ayırırdılar. 2002-ci ilin sentyabr ayında dövlətimiz tərəfindən lizinqin genişlənməsi üçün əlverişli mühitin yaradılmasına yönəldilən müəyyən tədbirlər hazırlandı. Belə ki, mülki qanunvericilikdə dəyişikliklər edilərək lizinq əməliyyatlarının lisenziyalaşdırılması ləğv olundu. Lizinq əməliyyatlarının ƏDV-dan azad edilməsi və lizinq obyektinə sürətləndirilmiş amortizasiyanın tətbiq edilməsi 2004-cü il yanvarın 1-dən etibarən qanunla tənzimləndi ki, bu da Azərbaycanda lizinqin inkişafını sürətləndirdi.[6.20.41]

Deyə bilərik ki, respublikamızda lizinq bazarı müəyyən qədər təşəkkül tapmış, Beynəlxalq Bank və bəzi digər təşkilatlar tərəfindən lizinq şirkətləri yaradılmışdır. Hal-hazırda lizinq xidmətləriən çox tikinti və kənd təsərrüfatı sahələrində inkişaf etmişdir. Lakin bu da danılmazdır ki, hələlik lizinq şirkətlərinin geniş imkanlarından lazımsəviyyədə istifadə edilmir.

İlk öncə lizinq xidmətinin qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməklə beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmalı olan bu fəaliyyət növü çox perspektivlidir.

Milli iqtisadiyyatda lizinq xidmətlərindən ətraflı istifadə etmək məqsədilə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üzrə həyata keçirilməsi vacib olan aşağıdakı tədbirlər vardır:

- Lizinq fəaliyyətinin iştirakçılarına müəyyən güzəştlərin verilməsi;
- Lizinq sövdələşməsinin nümunəvi formasının təsdiqi barədə müvafiq normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi;

- Lizinq obyektinin qeydiyyatı ilə əlaqədar sadələşdirilmiş mexanizmin yaradılması;
- Lizinq fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə məşğul olan şəxslər üçün müvafiq seminar, treninq və digər tədbirlərin təşkili;
- Lizinq fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar toplusunun hazırlanması və onun sahibkarlara çatdırılması.[20]

Qərbi ölkələrində lizinqin inkişafına təkən vermiş lizinq sövdələşmələrində iştirak edən banklar üçün əməliyyatların dəyərini xeyli aşağı salınmasına səbəb olan əhəmiyyətli vergi üstünlükləri təyin edilmişdir.

Müqavilənin daha ucuz başa gəlməsi layihələrin həyata keçirilməsi ehtimalını yüksəltməyə imkan verir, borclular üçün borc yükünü aşağı salır. Bu cəhətdən Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən qanunvericilik aktlarının müəyyən dərəcədə düzəlişlər edilmişdir.

Təminatla görə alınan vəsaitin yekunda müsbət nəticəyə inam hissi yaratmayan ağır prosesə çevrilməməsi üçün bu sahəyə aid olan qanunvericilik aktları yenidən işlənmişdir. Lizinq fəaliyyəti bu problemi qismən aradan qaldırır. Belə ki, kreditor mülkiyyət hüququnu özündə saxlayır.

Lizinq xidmətinin üstünlüklərinin çox geniş olması aparılmış tədqiqatlardan məlum olur. Belə ki, burada girov təminatı könüllü olmaqla qoyulmuş maliyyə resurslarının inflyasiyadan 100 faizlik təminatı mövcuddur.

Respublikada lizinqə ehtiyac böyükdür. Bölgələrdə keçirilən kredit yarmarkaları zamanı kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan sahibkarlar lizinq əsasında texnika əldə edilməsinə böyük maraq göstərirlər.

Sahibkarlığa Yardım Milli Fondundan sahibkarlığın təminatı üçün ayrılan vəsaitlərin bir qismi lizinq kreditləşdirilməsinə yönəldilir. Bu məqsədlə fond yanında lizinqlə bağlı ayrıca strukturyaradılmışdır.

Dünyanın bütün ölkələrində lizinqin maliyyələşdirilməsi sahəsində uzunmüddətli təcrübəyə malik olmaqla Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) Avropanın, Orta Asiyanın və Yaxın Şərqlin 35 müxtəlif ölkəsində 100-dən artıq lizinq şirkətinə sərmayə qoymuşdur. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası 25 ölkədə ilk lizinq şirkətinin yaradılmasının təşəbbüskarını olmuş və son 30 ildə lizinq şirkətlərinə ümumi həcmi 1 milyard ABŞ dollarından artıq investisiya yönəltmişdir. Dünyanın 39 ölkəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsində yardımçı olmuş Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası son illərdə iqtisadiyyatı keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə lizinqin inkişafına xüsusi ayırır.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası Azərbaycanda 2003-cü ilin may ayından etibarən İsveçrənin İqtisadi Əlaqələr üzrə Dövlət Katibliyindən (SESO) aldığı maliyyə dəstəyi ilə Azərbaycanda Lizinqin İnkişafı Layihəsini həyata keçirməyə başlamışdır. Lizinq xidmətləri bazarının inkişaf etdirilməsi, kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilmə vasitəsi kimi lizinqdən daha geniş istifadəyə marağın artırılması layihənin məqsədinə daxildir. Eyni zamanda respublikamızın lizinq sektoruna xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması da çox əhəmiyyətlidir [10.11.12].

Son illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıların zəruri texnika və gübrələr ilə təchizatını yaxşılaşdırmaq, keyfiyyətli məhsul yetişdirmək və onun itkisiz yığılmasını təmin etmək dövlətimizin hədəfinə çevrilmişdir. Respublika Prezidentinin 2004-2018 – ci illəri əhatə edən «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramında» bununla bağlı müvafiq tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Tədqiqatlara əsasən lizinq xidmətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas metodları aşağıdakılardır:[18]

1. İqtisadi metodlar: vergi; qiymət; dövlət iqtisadi proqramlaşdırma.
2. İnzibati metodlar.

Azərbaycanda lizinqin tənzimlənməsi xüsusiyyətləri aşağıdakı məsələlərin vəziyyəti və inkişaf səviyyəsi ilə şərtlənir:[13]

1. Hüquqi tənzimləmə.
2. Lizinqin obyektı.
3. Lizinq müqaviləsinin subyektləri.
4. Lisenziyalaşdırma.
5. Mülkiyyət hüququ.

Azərbaycanda lizinq bazarının tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün göstərilən problemləri həll etməklə nail olmaq olar:

1) Ölkəmizdə lizinqin formalaşması sahəsində hazırkı vəziyyətini təhlil etməklə respublikada lizinqi inkişaf etdirmək üçün mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması. Eyni zamanda lizinq xidmətinin inkişafı üçün həm xarici, həm də daxili investisiyalar bu işə cəlb olunmalıdır. Bu səbəbdən respublikada investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində daim iş aparılmalı, biznes subyektlərinin maliyyə institutları ilə əməkdaşlığı möhkəmləndirilməlidir.

2) Lizinq fəaliyyəti ilə maraqlananlara lazımi məsləhətlərin verilməsi və məşğələlərin aparılması. İstənilən işin uğuru maariflənmədən asılı olduğu kimi lizinq bazarının uğurla fəaliyyət göstərməsi üçün potensial iştirakçıların ehtiyac və perspektivlərinin dərinlən dərk edilməsi vacib şərtidir.

3) Ölkənin kütləvi informasiya vasitələri və ixtisaslaşdırılmış kurslarda lizinq fəaliyyətinin mahiyyətini öyrədən dərslərin keçirilməsi və onun üstünlükləri haqqında zəruri biliklərin öyrənilməsi.

Dünya ölkələrində lizinq biznesinin yaranması və sürətlə inkişafının əsasında iki qrup amillər durur:

- obyektiv amillər. Bu amillər ETT-nin inkişaf qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri və elmtutumlu istehsala kapital qoyuluşunun yüksəlişi ilə əlaqədardır;

- subyektiv amillər. Bu amillər dövlətin sosial-iqtisadi siyasəti və psixoloji səddin ictimai şüurla aradan qaldırılması ilə əlaqədardır. Sahibkarlar bilməlidirlər ki, səmərəli biznes özlərinə məxsus deyil, digərlərinə məxsus borc vəsaitlərində qurula bilər.

Lizinqin ölkə iqtisadiyyatının inkişafının səmərəli alətinə çevrilməsi müəyyən dərəcədə dövlət tərəfindən lizinq prosesinin idarə olunması üsullarından asılıdır. Lizinqin səmərəli inkişafının tənzimlənməsində dövlətin həyata keçirdiyi əsas funksiyalar aşağıdakılardır:

- tənzimləyici funksiya;
- icraedici funksiya.;
- nəzarətedici funksiya..

Respublika hökumətinin fiskal siyasəti və maliyyə lizinqi sferasına özəl investisiyaları stimullaşdırmaq məqsədilə lizinq verənin kreditorlara zəmanəti formasında dövlət zəmanətinin təqdim olunması lizinqin inkişafı üçün çox önəmlidir.

Nəticə

Maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərinə görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərinə görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Lizinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı əmlaka sahib olmaqla deyil, ondan istifadə etmək vasitəsilə mənfəət qazanılır. Burada əsas diqqət lizinq alanın lizinq ödəmələrini həyata keçirmək üçün biznes fəaliyyəti nəticəsində nəgd pul axını yarada bilmək qabiliyyətinə istiqammətləndir.

Lizinqə verənin maşın və avadanlıqlarının tam amortizasiyasını və onun mənfəətini təmin etmək üçün kifayət edən müəyyən olunmuş məbləğin icarə müddəti ərzində ödənilməsinə nəzərdə tutan maliyyə lizinqi dəyəri tam ödənilən lizinqə aid edilir.

Lizinq mexanizminin köməyi ilə iki mühüm istehsal amili: əmək və kapital birləşdirilir. Bunlar da birlikdə lizinq subyektlərinin bələdiyyə və respublika büdcələrinin formalaşmasında və eyni zamanda cəmiyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində iştirakını təmin edir. Başqa tərəfdən isə, geniş təkrar istehsalı və bazarın zəruri əmtəələrlə təchizatını tənzimləyir.

Kiçik biznesin bilavasitə icraçıları həm şəxsi istehlakın yaxşılaşmasında, həm də istehsal yığımalarının həyata keçirilməsində maraqlıdırlar ki, bu da elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi üçün zəmin yaradır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişafı problemləri. Bakı, 1998, 212 s.
2. Axundov Ş.Ə. Marketing. Dərslik. İkinci nəşri, I hissə. Bakı, 2003, 592s.
3. Allahverdiyev N.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: Nasir, 2002, 408 s.
4. Azərbaycanın regionları – 2004 / Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2004, 700 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, 3 cilddə, Bakı: Dığesta, I c., 2001, 1038 s.; II c., 2001, 1053 s.; III c., 2002, 1053 s.
6. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, Qanun, 2005, 352 s.
7. “Azərbaycan Respublikasında milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi istiqamətləri” mövzusunda elmi-praktik konfransın tezis materialları. Bakı, 2004.
8. Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Maliyyə qurumları ilə əlaqələrinin müasir vəziyyəti. AR İqtisadi İnkişaf Nazirliyi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu. Bakı, 2004, 92 s.
9. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları (Ali məktəblər üçün dərslik). Bakı, “Nurlan”, 2003, 512 s.
10. Beynəlxalq Valyuta Fondunun illik hesabatı – London, “Contemporary”, 2003, 172 s.
11. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının illik hesabatı, “Old city” London, 2002, 125 s.
12. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının illik hesabatı-New-york, “Broadway”, 2003., 92 s.
13. Biznesin əsasları. Dərslik. Prof. A.B. Abbasovun üç elmi red. ilə. Bakı, “Nurlan”, 2005, 656 s.

14. Cəbiyev. R.M. Azərbaycanca bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı. Bakı, Az.TU, 2000, 236 s.
15. Əlirzayev Ə.Q. Azərbaycanın iqtisadi inkişafının konsepsiyası və proqramı. Bakı:199, 104 s.
16. Əliyev R.B., Novruzov N.A., Məmmədov M.A. İnvestisiyanın maliyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı:2003, 432 s.
17. Həsənov R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı:Elm, 1998, 343 s.
18. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik (T.S. Vəliyev, Ə.R. Babayev və M.X. Meybullayevin üm.elmi red.ilə). Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, 686 s.
19. Kərimli İ.A., Süleymanov N.M. Milli iqtisadiyyatın əsasları. Dərs və-saiti. Bakı:2001, 308 s.
20. “Lizinq xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1994.
21. Məmmədov C.C. Aqrar bölmədə maddi-texniki təminat və xidmət işinin təşkili.Dərs vəsaiti.Bakı, “Əbliov, Zeynalov və oğulları”, 2004, 530 s.
22. Salahov S.V. “Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri”. Bakı, “Nurlar”, 2004, 504 s.
23. “Sahibkarlığın inkişafının əsas prioritetləri və qiymətləndirmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin aktual məsələləri” mövzusunda II beynəlxalq konqress materialları. Bakı, 2003.
24. Tağıyev T.N. Bazariqtisadiyyatının əsasları. Bakı: 2000, 342 s.
25. www.az.trend.az
26. Анализ деятельности российских лизинговых компаний. М.: Международная финансовая корпорация, 1998, 146 с.
27. Андреев П.А., Баутин В.М. и др. Лизинг-М., 1993, 296 с.

28. Банковское дело / Под ред. О.И.Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 1998.
29. Беренс В., Хавренек П.М. Руководство по оценке эффективности инвестиций – М., 1995, 266 с.
30. Бузова И.А., Маховикова Г.А. Терехова В.В. Коммерческая оценка инвестиций/под ред. Есипова В.Е.-спб.: Питер, 2003, 432 с.
31. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Кн.2, М., Статут, 2000, 92 с.
32. Ramil Namazov, AMEA Kibernetika İnstitutunun aspirantı. "Lizinq nədir və onunun yaranma tarixi" məqalə.
33. Бутенина Н.В. Лизинг в Великобритании // Лизинг ревю. 2000. № 3/4.
34. Васильев Н.М., Катырин С.Н., Лепе Л.Н. Лизинг как механизм развития инвестиций и предпринимательства. М., 1999., 111 с.
35. Вахрин П.И. Инвестиций: Учебник – М., Издательство-торговая корпорация «Дашков и К», 2004, 384 с.
36. Бутенина П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика: Учебно-практическое пособие. М.: Дело, 2001.
37. Sadıqov E. – Bank əməliyyatları. Bakı-2010
38. R.A. Bəşirov- "Bank işi", Bakı-2007
39. Mübariz Bağırov- Banklar və bank əməliyyatları .Bakı-2003
40. Ş.Ə. Abdullayev R.V. Əsgərova- Bank işi .Bakı-2009
41. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı. 2010
42. Azərbaycanın statistik göstəriciləri – 2013 / Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2014
43. www.anl.az

44. <http://az.wikipedia.org/wiki/Lizing>

45. www.eco.gov.az

46. www.azerbaijans.com

Роль лизинга в развитие бизнеса

Р Е З Ю М Е

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и списка использованной литературы.

Во введении обоснованы актуальность темы, определены цель и задачи исследования, приведены научная новизна и практическая значимость работы.

В первой главе изучается характеристика рынка лизинговых услуг, зарубежный опыт в лизинговой деятельности и методология лизинговых операций.

Во второй главе рассматриваются анализ текущего состояния рынка лизинговых услуг, современный экономический механизм лизинговых отношений.

.В третьей главе исследуются секторальные аспекты лизинговых операций, улучшение организационной структуры финансового лизинга и пути улучшения лизингового бизнеса.

В конце работы даются выводы полученные в результате проведенного исследования.

The role of leasing in business development

SUMMARY

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

In the introduction the urgency of the theme, the purpose and objectives of the study are given scientific novelty and practical significance of the work.

In the first chapter studied Specifications leasing market, foreign experience in leasing activities and methodology of leasing operations.

The second chapter deals with the analysis of the current state of the market of leasing services, modern economic mechanism of leasing relations.

.In The third chapter examines the sectoral aspects of leasing operations, the improvement of the organizational structure of financial leasing, and ways to improve the leasing business.

At the end of the conclusions are derived from the study.

**Hacıbəyli Kamal Hüseyn oğlunun “Biznesin inkişafında lizinqin rolu”
mövzusunda dissertasiya işinin**

R E F E R A T I

Mövzunun aktuallığı. Hazırkı şəraitdə baş vermiş köklü iqtisadi dəyişikliklər investisiya və kapitalın cəlb edilməsində müasir mülkiyyət münasibətləri üçün heç də ənənəvi sayılmayan vasitələrdən istifadə olunmasını tələb edir. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində lizinq sektoru kapital bazarında bütün maliyyə resurslarının yarından çoxunu təmin edir. Müasir təsərrüfatçılıq şəraitində lizinqin çox münasib və rentabelli maliyyə resursu kimi nüfuza malik olması, həm də faktiki olaraq perspektivli sahibkarın istənilən avadanlığı müxtəlif şərtlərlə lizinqə götürə bilməsi imkanının mövcüdlüyü ilə şərtlənir.

Dünyanın əksər ölkələrində qəbul edilmiş əsas lizinq növləri maliyyə lizinqi və operativ lizinqdir. Lizinqin formaları isə müəyyən əlamətlərə görə qruplaşdırılır. Maliyyə lizinqi– texnikanın uzun müddətə icarəyə verilməsini nəzərdə tutan daha geniş yayılmış lizinq növüdür. İnkişaf etmiş dünya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da maliyyə lizinqinin müddəti obyektin amortizasiya dövründən aşağı olmamalıdır.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Maliyyə lizinqinin məqsədli-icarədarların maliyyə hesabatında onların istifadə etdiyi əmlakın və üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin obyektiv uçotu yolu ilə baş verə bilən təriflərin yayılmasının qarşısının alınmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi lizinq bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji məsələlərinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi əsasında biznesin inkişafında onun rolunun artırılmasına dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- lizinq xidməti bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsaslarının araşdırması;
- beynəlxalq lizinq münasibətlərinin formalaşması təcrübəsinin öyrənilməsi;
- Azərbaycanda maliyyə lizinq xidməti bazarının formalaşması xüsusiyyətlərinin öyrənilib aşkara çıxarılması;
- lizinq münasibətlərinin müasir iqtisadi mexanizminin araşdırılması;
- lizinq əməliyyatlarının sahəvi aspektlərinin tədqiq edilməsi;
- lizinq xidməti bazarının tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətlərinin araşdırılması;
- biznesdə lizinqin təkmilləşdirilməsi yollarının müəyyənəndirilməsi;

Tədqiqatın obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini lizinq şirkətləri və biznes subyektləri, predmetini isə biznesin inkişafında lizinq bazarının rolunun artırılması istiqamətlərinin müəyyənəndirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları, Maliyyə və İqtisadiyyat Nazirliklərinin məlumatları, elmi-praktik konfransların materialları, firma və şirkətlərin hesabatları, Qlobal İnternet Şəbəkəsinin informasiya resursları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Lizinq xidməti bazarının formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları açıqlanmışdır;
- Lizinq əməliyyatlarının keçid dövrünə uyğun qaydada təşəkkülü prinsipləri öyrənilmişdir;
- İqtisadi islahatların müxtəlif mərhələlərində lizinq bazarının formalaşması xüsusiyyətləri müəyyənlişdirilmişdir;
- Azərbaycanda lizinq xidməti bazarının vəziyyəti təhlil edilmişdir;
- Lizinq münasibətlərinin iqtisadi mexanizmlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri öyrənilərək ümumiləşdirilmişdir; aşkara çıxarılmışdır;
- Azərbaycanın lizinq şirkətlərinin təşkilati-idarəetmə strukturunun optimal sxemi işlənib hazırlanmışdır;
- Biznesin inkişafında lizinqin roluna dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, hazırlanan əməli nəticələr Azərbaycanda lizinq xidmətinin inkişafına, ölkəmizdə biznesin inkişafının perspektivlərini əsaslandırmağa imkan verə bilər.

Sonda aşağıdakı nəticələr verilmişdir:

Maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərində görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı

ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərinə görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Lizinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı əmlaka sahib olmaqla deyil, ondan istifadə etmək vasitəsilə mənfəət qazanılır. Burada əsas diqqət lizinq alanın lizinq ödəmələrini həyata keçirmək üçün biznes fəaliyyəti nəticəsində nəğd pul axını yarada bilmək qabiliyyətinə istiqammətlənir.

Lizinqə verənin maşın və avadanlıqlarının tam amortizasiyasını və onun mənfəətini təmin etmək üçün kifayət edən müəyyən olunmuş məbləğin icarə müddəti ərzində ödənilməsinə nəzərdə tutan maliyyə lizinqi dəyəri tam ödənilən lizinqə aid edilir.

Lizinq mexanizminin köməyi ilə iki mühüm istehsal amili: əmək və kapital birləşdirilir. Bunlar da birlikdə lizinq subyektlərinin bələdiyyə və respublika büdcələrinin formalaşmasında və eyni zamanda cəmiyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində iştirakını təmin edir. Başqa tərəfdən isə, geniş təkrar istehsalı və bazarın zəruri əmtəələrlə təchizatını tənzimləyir.

Kiçik biznesin bilavasitə icraçıları həm şəxsi istehlakın yaxşılaşmasında, həm də istehsal yığımının həyata keçirilməsində maraqlıdırlar ki, bu da elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi üçün zəmin yaradır.